

Baranyi Béla*

A MAGYAR–ROMÁN INTERREGIONÁLIS KAPCSOLATOK SAJÁTOSÁGAI

Bevezetés

Magyarország jelenlegi keleti államhatárai mellett húzódó, a keleti stratégiai kapcsolódási irányhoz tartozó, 447,8 km hosszú magyar–román államhatárok mentén húzódó határtérség jellemzője a *periféria*jelleg dominanciája, annak minden gazdasági-társadalmi-kulturális hátrányával együtt. A keleti irányú együttműködés szempontjából a jövőben olyannyira fontos *magyar–román határvidék*, az öröklött történeti-etnikai problémákon túl, nem utolsósorban Trianon következményeként, az egykor viszonylag egységes Kárpát-medencei gazdasági térszerkezet szétesése, illetve széttöredezése miatt jelentős mértékben ma is *külső (határ menti) perifériákat*, halmozottan hátrányos helyzetű, esetenként a „*periféria perifériájára*” szorult elmaradott területeket foglal magában a határok mindkét oldalán. Ez az elmúlt évtizedekben inkább erősödő, mintsem gyengülő halmozottan hátrányos helyzet a magyar–ukrán és az északkelet-magyarországi magyar–román viszonylatban súlyosabb, a délkelet-alföldi magyar–román térségben kevésbé súlyos gond (Tóth J. – Golobics P. 1996, Ruttkay É. 1995, Enyedi Gy. 1996, 2005, Baranyi B. 1999).

Ami a magyar–román határrégiókat illeti, továbbra is igen jellemző sajátosságuk, hogy az EU fejlettségi átlagához képest a határtérség mindkét oldalán elmaradott, periférikus jellegű területek húzódnak, amelyek markáns jellemzője a hátrányos helyzet akkumulációja, az elmaradott gazdasági szerkezet és infrastruktúra, a tökehiány stb. Az 1989/90-es rendszerváltás megnyitotta ugyan a határokat, a rendszerváltó folyamat eredményeként 1990-től váltakozó intenzitással javuló kapcsolatok, élénkülő határon átnyúló együttműködés a jellemző. Magyarország uniós csatlakozása eredményeként *csökkent a határok elválasztó (gát-), és erősödött az összekapcsoló jellege*. Kétségtelenül erősödtek a gazdasági, társadalmi és integrációs, valamint élénkültek a lakossági kapcsolatok (vízummentesség magyar–román relációban). Bővültek a határrégiók fejlesztését szolgáló források (Interreg, Phare CBC stb.), de a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok színvonala és intenzitása relatíve még ma is alacsony. A magyar–román határrégió *etnikai sajátossága* továbbra is, hogy a határ mindkét ol-

dalán laknak román és magyar ajkú nemzetiségiek. Figyelemre méltó különbség, hogy az államhatár román oldalán ugyan fogyatkozó, de ma is jelentős létszámú magyar kisebbség él nagy és kiterjedt etnikai tömbökben.

Történeti dimenziók

A magyar–román határtérség (1. ábra) – noha kialakulásától napjainkig egészen más utat járt be – a magyar–ukrán határszakaszhoz hasonlóan számos vihart élt meg. Bár a jelenlegi magyar–román határvonal szintén a Párizs környéki *Nagy Trianon Palotában 1920. június 4-én aláírt békeszerződés* születeként létrejött fiatal képződmény, azonban a szélesebb értelemben vett határtérség a történelem folyamán többször töltött már be hasonló szerepet. A mai határtérség ugyanis a történelmi Magyarország „törzsterülete”, illetve az egyfajta önállósággal mindig is rendelkező Erdély találkozásánál terült el. Ez a helyzet a török megszállás miatti Magyarország XVI. század közepén bekövetkezett három részre szakadása, s az *Erdélyi Fejedelemség* önállósulása után vált igazán érezhetővé, mert ettől kezdve a királyi Magyarországot megosztó belső határvonalak kényszerűségből már ekkor ténylegesen működni kezdtek, és hosszú ideig számítottak katonai, politikai és kulturális ütközőzónának.

1. ábra. A magyar–román határtérség

Forrás: MTA RKK Debreceni Osztály.

A hatalmi erőviszonyok függvényében gyakran változó határok mellett az egyébként sem egyszerű helyzetet tovább bonyolítja az, hogy a mai határtérség jelentős része tartozott a *Partium*hoz, vagyis az ún. „*kapcsolt részekhez*”. A terület onnan kapta az elnevezését, hogy a négy vármegyéből álló magyarországi „részek” a XVI. és XVII. század folyamán az Erdélyhez való csatolás nélkül az erdélyi fejedelmeknek birtokába jutottak azzal kikötéssel, hogy haláluk után azok visszakerülnek a magyar király hatalma alá. A fennhatóság többszöri változása után aztán 1877-ben a területet beolvastották a szomszédos vármegyékbe, így az közigazgatásilag megszűnt létezni.

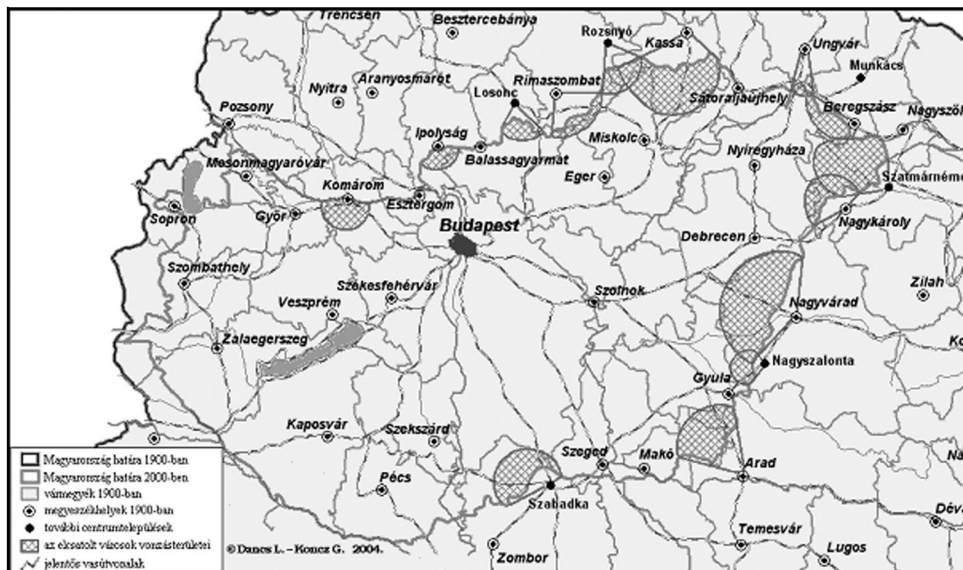
A *Magyar Királyság* és annak saját belső közigazgatással rendelkező részét képező *Erdély között húzódo határzóna* a török hódoltság időszakát kivéve azonban *sosem funkcionált olyan elválasztó jelleggel*, mint a *Magyarország és Románia között húzódo jelenlegi határvonal*. Az évszázadokig szinte észrevehetetlen belső határ a *trianoni békeszerződés* után – igaz, egészen más vonalon futva – nagyon is érzékelhető lett, és talán egyetlen más szomszédossá vált országgal sem maradt tartósan annyira feszült a viszony, mint éppen Romániával. Ez leginkább annak volt köszönhető, hogy a mesterségesen meghúzott új államhatárok közül az etnikai viszonyokat teljesen figyelmen kívül hagyó magyar–román határ kijelölése érintette legfájdalmasabban a megcsonkolt anyaországot, a „maradék” országnál is nagyobb területek elvesztése és az azokon élő magyarság nagy száma miatt. Az új keleti államhatárok szakították le Magyarországból a legnagyobb területet és népességtömböt. Romániához került ugyanis 103 ezer km² és 3,5 millió lakos, amelyből mintegy 1,7 millió vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Törvényszerű volt tehát, hogy a magyar revizionizmus legtöbbet hangoztatott célja a Felvidék mellett Erdély és a Partium visszaszerzése volt, ahogyan az az 1938. és az 1940. évi két *bécsi döntésben* kitűnően megmutatkozott (Baranyi B. 2004; 2007).

A terület- és népességvesztésen túl alapvetően átrendeződött az ország természeti, gazdasági, településhálózati és etnikai térszerkezete. A Kárpát-medence politikai térképét átrajzoló Trianon legsúlyosabb következménye tehát, hogy az újonnan formálódott keleti határok már szervesen összetartozó, összekapcsolódott és egymásra épült gazdasági egységeket bomlasztott fel, amelynek egyik látványos és a határon átnyúló kapcsolatokat mindmáig hátráltató következménye, a gazdasági-társadalmi viszonyrendszerek szinte minden összetevőjét meghatározó *térszerkezet széttöredése*, a *határ menti kettős periféria helyzet*, a határmentiség és a halmozottan hátrányos helyzet együttes, egymást erősítő „hatásmechanizmusának” a kialakulása volt, miközben Kelet-Magyarország gyökeresen más helyet volt kénytelen elfoglalni az új kelet-közép-európai térben.

A Kárpát-medencében a két világháború között az egymással szembenálló államok ellenséges légköre sem kedvezett az államhatárokon átnyúló regionális együttműködéseknek. Az ellenséges szomszédi viszony lehetetlenné tette a gazdasági jellegű kapcsolatokat a határokon „kívül rekedt” nagyvárosok és a Magyarországon

maradt, központjukat veszített egykori vonzáskörzeteik között. A trianoni határváltozások miatt az Alföldön jóval nagyobb területek veszítették el korábbi vonzásközpontjukat, mint az ország északi vagy nyugati részén. Ez abból adódott, hogy az alföldi jelleg következtében itt kevesebb, viszont jóval nagyobb népességű és kiterjedésű – tehát nagyobb vonzáskörzetű – város helyezkedett el, mint az ország más területein. Következésképpen a központjaikat veszített alföldi területeknek az új közigazgatási keretekbe történő integrációja igen nehézkes volt. Miután a politikai államhatárok szétvágták a korábbi regionális kapcsolatokat, természeti tájakat és gazdaságföldrajzi egységeket szelve keresztül, az Alföld-peremi vásárvárosok és az azokat összekötő transzverzális közút- és vasútvonalak, valamint az egykori vonzásközpontok fejlett ellátó- és szolgáltató funkciókkal együtt történt elvesztése következtében a trianoni Magyarország államhatárai mentén jelentős *városhiányos területek* keletkeztek, s eközben szinte törvényszerű és *intenzív folyamattá vált a határ menti sávban zajló sokirányú perifériaképződés*. (2. ábra).

2. ábra. A trianoni békeszerződés következtében vonzásközpontjukat veszített területek Magyarországon

A második világháború után – éppen az észak-erdélyi területek időleges visszacsatolása következtében – a román fél részéről nőtt meg a bizalmatlanság a magyarok iránt, és a messzi múltba visszanyúló vélt vagy valós *nemzetiségi ellentéteket* tovább élező viták és egyéb intézkedések miatt a kölcsönös gyanakvás egyre mélyebben ivódott be a két nép (leginkább a vezető rétegek) tudatába. A szocialista korszakban hirdett

„barátság és testvériség” kifejezések csak a jelszavak szintjén léteztek, a valóságban azonban igencsak fagyos volt a két ország viszonya. A *határ* ekkor valóságos *falként funkcionált*, gyakorlatilag lehetetlenné téve az együttműködést és egyáltalán a másik oldalra való átjutást. Az 1989. évi romániai forradalom nyomán, a Ceausescu-diktatúra összeomlását követően remény nyílt a kapcsolatok normalizálására, azonban az alsóbb szinteken gyorsan meginduló együttműködés elmélyülése elé komoly akadályokat gördített az újjáéledő *nacionalizmus*, s ez újból felszínre hozta az addig lapangó, vagy csak szőnyeg alá söpört problémákat, amelyek természetesen a határmódosításoktól való félelmek felerősödésében öltöttek testet.

Az elmúlt bő másfél évtizedben többször, és meglehetősen gyorsan változott a Magyarország keleti határai mentén élők véleménye az országhatár szerepéről. A korábban hosszú évtizedekig jellemző szigorú elzártság után az 1989-es politikai rendszerváltozások sokakban ébresztettek reményt, hogy a határok megnyitásával lehetővé válik a rendszeres kapcsolattartás a határ túloldalán maradt rokonokkal, és normalizálódnak a kapcsolatok a két ország között. A kezdeti lelkesedést azonban hamar beárnyékolta a rendszerváltással együtt járó nehézségek, mivel Magyarországon a gazdasági átalakulást, a piacorientáció-váltást elsősorban az egyébként is hátrányos helyzetű keleti országgrész szenvedte meg a leginkább. A romló életszínvonal, a tömegessé váló munkanélküliség stb. miatt egyre többen vélték úgy, hogy a keleti határok korlátlan megnyitása elhibázott lépés volt. A magyar–román határt ugyanis nemcsak a romániai forradalom utáni zavaros belpolitikai viszonyok és a létbizonytalanság elől menekülő, illetve kivándorló tömegek lépték át, hanem velük együtt az addig ismeretlen különböző bűnözői csoportok, a feketemunkások is megjelentek.

A rengeteg nehézséggel küszködő kelet-magyarországi területeken ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan egyre többen kezdték félteni az amúgy is ingatag egzisztenciájukat a nagy tömegben beáramló olcsó munkaerőtől, és sokan a menekültek befogadását is erőn felüli áldozatvállalásként értékelték. Az időnként máig felszínre törő aggodalmakat jól mutatja, hogy a magyar–román Egyetértési Nyilatkozat 2001-es aláírását követően az ellenzők több milliónyi román munkavállaló beáramlását jósolták – mint később kiderült, a félelmek alaptalannak bizonyultak. Manapság a sok nyitott kérdés ellenére mégis inkább bizakodva tekintenek előre a magyar–román határ mindkét oldalán élők, mivel hosszú idő után ismét kézzelfogható közelségbe kerülhet a régen volt, szerves fejlődés eredményeként kialakult gazdasági, infrastrukturális stb. kapcsolatok helyreállításának lehetősége, a határ elválasztó szerepének mérséklése.

Jogi dimenziók

A jelenlegi magyar–román határrégió – ahogyan a korábbiakban már többször utalás történt rá – nem szerves történelmi fejlődés eredményeként jött létre, hanem *jogi alapon*, az 1920. június 4-én aláírt *trianoni békeszerződés* által *mesterségesen létrehozott határvonal* mentén alakult ki. A második világháború lezárását követően – a revíziós politika átmeneti sikereit negligálva – azonban ismét a trianoni országhatárokat állították helyre, és az árucere-forgalom újraindításáról éppen Romániával sikerült a leghamarabb megegyezni (még 1945-ben). Ekkor még sikerült újjáéleszteni a két világháború között jól működő, a közvetlen (10–15 km szélességű) határsávra kiterjedő kishatárforgalmat is, ám ezt szovjet nyomásra hamarosan fel kellett számolni. Az 1950-es években egyre szigorúbbá vált a határőrizeti rendszer, és olykor még a „baráti szocialista országok” határain is aknazarak telepítésére került sor, így nem lehet csodálkozni azon, hogy a határforgalom a töredékére esett vissza.

A politikai légkör enyhülése csak 1969-ben tette lehetővé a *kishatárforgalom* ismételt engedélyezését, igaz jelentős korlátozásokkal. Engedélyt ugyanis csak a határtól legfeljebb 15 km-es távolságban élők válthattak ki (kizárva ezzel a kedvezményezett körből a székelyföldi magyarság egészét), és csak meghatározott átkelőkön juthattak át a szomszédos országba. Az 1970-es években a technikai- és életfeltételek javulása (motorizáció, egyre több határátkelő megnyitása, a turizmus terjedése stb.), illetve a politikai konszolidáció jelentősen növelte a forgalmát a magyar–román határszakasznak is. Bár a Ceausescu-diktatúra időszakában ismét zártabbá vált a határ, a két ország között megkötött hivatalos szerződés formájában nem vezettek be korlátozásokat. Más kérdés, hogy egyéb hivatalos (adók, illetékek, pénzügyi fedezet bemutatásának megkövetelése stb.) és kevésbé hivatalos eszközök (ajándékok, baksis, szándékos várakoztatás stb.) bevetésével meglehetősen hatékonyan befolyásolták az utazási kedvet, és ezek a „szokások” esetenként ma is megkeseríthetik az utazni vágyók életét.

A *határőrizeti-határforgalmi feltételek törvényi keretei* Magyarországnak az Európai Unió teljes jogú tagjává válásakor kötelezően felvállalt schengeni normák bevezetésével változnak ismét jelentősebb mértékben. Ám miután a román állampolgárok 2002-től már ma is vízum nélkül utazhatnak az Unió bármelyik tagállamába, így a legfőbb nehézséget nem a szigorodó jogszabályok, hanem a beutazáshoz szükséges anyagi fedezet felmutatása jelenti majd.

A határőrizeti és határforgalmi egyezmények mellett természetesen számos, a határ menti kapcsolatok alakulását közvetlenül befolyásoló *államközi egyezmény* született Magyarország és Románia között. Ezek közül a legfontosabb a *Magyar–Román Alapszerződés* (1997. évi XLIV. törvény), amely alapjaiban határozza meg az együttműködés kereteit. A szerződés értelmében felállított *kormányközi szakbizottságok* (pl. a Kisebbségügyi együttműködési szakbizottság, a Gazdasági, kereskedel-

mi és idegenforgalmi együttműködési szakbizottság, a Határokon átnyúló, valamint az önkormányzatok közötti együttműködéssel foglalkozó szakbizottság, az Infrastruktúrális, közlekedési, vízügyi és környezetvédelmi együttműködési szakbizottság stb.) legfőbb feladata, hogy kidolgozza és felülvizsgálja Magyarország és Románia „közös ügyeit” érintő együttműködéseket.

A két ország között számos, a gazdasági-társadalmi élet szinte minden területre kiterjedő *együttműködési megállapodás* volt és van érvényben (pl. kombinált áruforgalmazási egyezmény, Magyar–román beruházás-védelmi megállapodás, az akkreditált oktatási intézmények által kiadott diplomák, oklevelek, tanulmányi bizonyítványok és tudományos fokozatok kölcsönös elismeréséről szóló egyezmény, magyar–román privatizációs együttműködési megállapodás stb.). A felsoroltak közül a földrajzi adottságok következtében külön kiemelhetők a *vízügyi* és *környezetvédelmi megállapodások*.

Az alapvető kereteket ez ügyben az 1986-ban aláírt *Magyar–Román Határvízi Egyezmény*, illetve a 2000-ben hatályba lépett „*A környezet védelme terén való együttműködésről*” szóló egyezmény határozza meg, de ezek mellett számos vízügyi megállapodás is érvényben van (pl. a *Nagyvízvédelmi Együttműködés*, a *Belvízi Együttműködés*, az *Információcsere Szabályzat* stb.). A szorosabb együttműködést mindenképpen indokoltá teszi, hogy a határszakasz természetes ökoszisztémákat (köztük nagy értékű ökofolyósókat) vág ketté, a két térség között felvív–alvíz kapcsolat van számos határt keresztező vízfolyással, közös felszíni és felszín alatti vízkészletek találhatók a térségben, illetve a határtérség iparát – különösen a román oldalt – elavult, környezetszennyező technológia jellemzi, ami magas környezeti kockázatot jelent, amint azt a Tiszát és mellékfolyóit érintő sorozatos cian- és nehézfém szennyezések is igazolták.

Az Alapszerződésen és a hatályos nemzetközi egyezményeken túl a közvetlen határ menti együttműködésre jelentős hatást gyakorol *magyar részről az 1996. évi XXI-es törvény (Területfejlesztési Törvény)* és *annak 1999-es módosítása*, a román oldalon pedig a hasonló jellegű *1998. évi CLI-es törvény* és a *kapcsolódó kormányrendeletek*, amelyek jogi keretet biztosítanak a határtérséget érintő, nemzeti és egyéb forrásból megvalósuló fejlesztésekhez.

Magyarország és Románia viszonyában az utóbbi időszakban a legnagyobb figyelmet a szomszédos államokban élő magyarokról szóló *2001. évi LXII. törvény* (közismert nevén a *Státusz-törvény*), illetve a hozzá kapcsolódó ún. „*Magyar–román Egyetértési Nyilatkozat*” vonta magára. A határon túli magyarok számára speciális kedvezményeket (egészségügyi, utazási, munkavállalási stb.) biztosító törvény végrehajtását illetően a sorozatos egyeztetések ellenére a mai napig nem született végleges megállapodás.

Az együttműködések jogi kereteit jelentősen befolyásolják az *euroatlanti integrációs folyamatokkal kapcsolatos változások*, mivel a két ország között ebből a szempont-

ből érzékelhető különbségek vannak. Magyarország gyakorlatilag teljes egészében végrehajtotta a jogharmonizációt, és a csatlakozási szerződés 2003. április 16-i aláírását követően 2004. május 1-én az Európai Unió teljes jogú tagjává vált. Románia ezzel szemben átmenetileg kimaradt a bővítés első köréből, és 2007-ig január 1-ig megmaradt a társult tagsági állapot, amelyet még 1993-ban nyert el az ország, míg végül 2007. január 1-től teljes jogú európai uniós taggá nem vált. Romániában is komoly előrehaladást értek el a jogharmonizáció terén, de az országjelentések rendszeresen felhívják a figyelmet arra, hogy még mindig nem beszélhetünk érdemi előrehaladásról a partnerség elve alkalmazásának, illetve a monitoring- és értékelési-, valamint a regionális statisztikai rendszer kialakításának tekintetében – holott ezek külön-külön is nagyon megnehezítették az Európai Unió csatlakozást (*Balcsók I. – Baranyi B. – Dancs L. 2005*).

Noha a speciális közigazgatási egységekről vagy külön határkormányzati rendszerről a határ egyik oldalán sem beszélhetünk, azonban magyar oldalon három *vállalkozási övezetet* (a Bihari, a Békés Megyei és a Makói) hoztak létre, amelyek különböző kedvezményeket biztosítva próbálják kihasználni a határ menti fekvés nyújtotta előnyöket, illetve erősíteni a határtérségek közötti gazdasági együttműködést.

A határon átnyúló kapcsolatok intenzitásának fokozásában jelentős szerepet játszhatnak az 1990-es években létrehozott *eurorégiók* és az újabban formálódó kisebb méretű euroregionális szervezetek és szerveződések, illetve a mindennapos operatív együttműködésre talán a leghatékonyabb kereteket biztosító *várospárok* (pl. Nyíregyháza–Szatmárnémeti, Debrecen–Nagyvárad, Békéscsaba–Arad, Szeged–Temesvár).

Gazdasági dimenziók

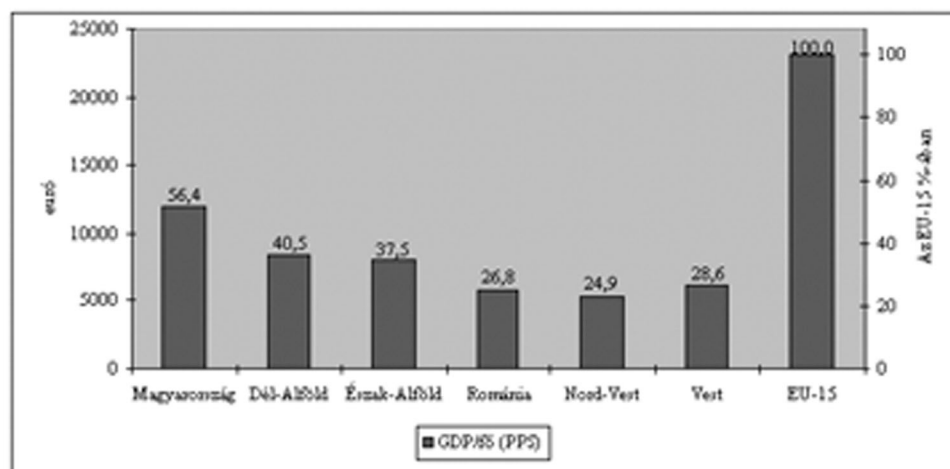
A magyar–román határtérségre vonatkozó gazdasági-társadalmi adottságok elemzésénél minden esetben a közös határszakasszal rendelkező, NUTS 2 szintű régiók adatait vettük figyelembe. Mindez gyakorlatilag kivitelezhetlenné teszi a közvetlen, legszűkebb határtérség sajátosságainak adatok szintjén történő megjelenítését, azonban NUTS 4-es kistérségi szintű területi egységekre vonatkozó adatok csak Magyarországról állnak rendelkezésre, mivel Romániában még nem alakították ki ezt a területi egységet.

A régió országaiban, így Magyarországon és Romániában sem közölnek statisztikai adatokat a nettó regionális termék alakulásáról, ezért a rendelkezésre álló országos és regionális szintű GDP adatokat használtuk fel az elemzés során. A rendszerváltást kísérő gazdasági visszaesést követően a '90-es évek közepétől Magyarországon növekedésnek indult a GDP, az 1996-os 36,5 milliárd dollárról 2002-re 64,9 milliárd dollárra nőtt. Ugyanez nem mondható el Romániáról, ahol ugyanebben az öt évben gyakorlatilag nem változott a bruttó hazai termék nagysága, e téren is erőteljes stagnálás mutatkozott (*Balcsók I. – Baranyi B. – Dancs L. 2005*).

A két ország közötti különbség jól látszik az *egy főre jutó GDP* tekintetében. Az 5 100 dollárt kevéssel meghaladó magyarországi értékkel szemben ugyanis a román oldalon mindössze 1 700–1 800 dolláros értékeket találunk. Az egyes határ menti régiókban megtermelt egy főre jutó GDP jól mutatja, hogy a két országon belül milyen pozíciót foglalnak el ezek a területek. Míg 2001-ben a magyar oldalon a két régióban az egy főre jutó GDP 7 953, illetve 8 498 euro volt (a vásárlóerő paritáson alapuló országos átlag 12 018 euro), addig Romániában 6 079, illetve 5 290 euro jutott a két határ menti régióra, az országos átlag pedig 5 700 euro volt (3. ábra).

3. ábra. Bruttó hazai termék, 2001

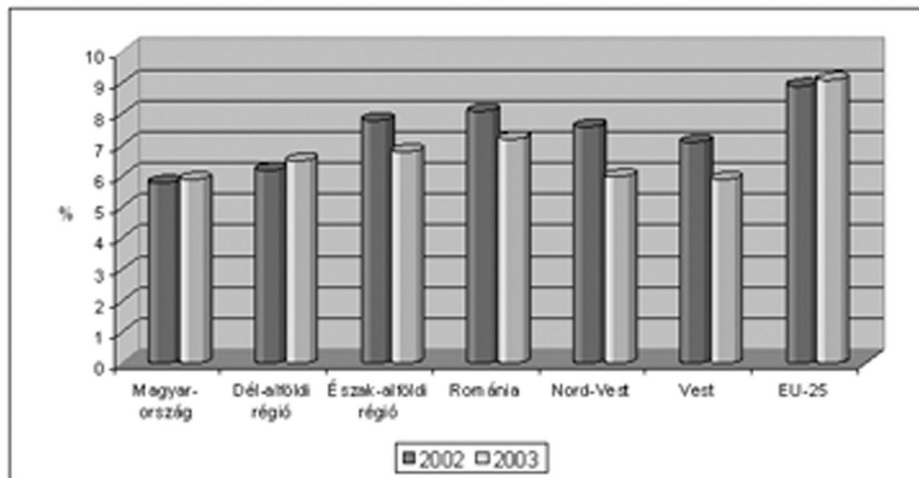
Forrás: Eurostat.

Az 1989–90-es átalakulás a szocialista időszakban meglévő *rejtett munkanélküliséget* nyílttá tette, másfelől a gazdasági szerkezetváltás során tömegesen szűntek meg a munkahelyek, elsősorban a nehéziparban és az építőiparban. A foglalkoztatottak száma országos viszonylatban néhány év alatt több százezer fővel csökkent (a tendencia csak 1997-ben fordult meg, ekkortól kezdve folyamatos növekedés tapasztalható). A két határ menti magyar régióban mért foglalkoztatási adatok az országos adatokhoz nagyon hasonló képet mutatnak, az egyetlen eltérés, hogy Magyarországon mind az *Észak-alföldi*, mind pedig a *Dél-alföldi régióban* egy évvel későbbre, 1998-ra tehető a foglalkoztatottak számának emelkedése. A határ *román oldalán* ezzel szemben az 1999-ig terjedő időszakban a foglalkoztatottak számának folyamatos csökkenését tapasztalhatjuk. A román gazdaság szerkezetének lassabb átalakulásával magyarázható elsősorban, hogy a népesség csökkenését meghaladó mértékben csökken a munkaerőpiac aktív szereplőinek száma.

A *foglalkoztatottak gazdasági ágak szerinti megoszlása* szempontjából is jól láthatóak Magyarország és Románia közötti eltérések. Mindkét magyarországi határ menti régióban csökkent ugyanis az 1990-es években a *mezőgazdaságban* dolgozók száma. Összességében a határ magyar oldalán a foglalkoztatottak 6–7 százaléka él a mezőgazdaságból, kb. 30–31 százaléka az iparból és építőiparból, a szolgáltatások területén pedig több mint 60 százalékuuk dolgozik. Ezzel szemben a román oldali két régióban (Észak-nyugati és Nyugati régió) a foglalkoztatottak több mint egyharmada a mezőgazdaságból él, s ennek megfelelően alacsonyabb az ipar és a szolgáltató szektor részaránya.

Romániában a munkanélküliség megjelenése időben kevéssel később következett be, mint Magyarországon, ám annál gyorsabban nőtt azután a munkanélküliek aránya, 1991 és 1992 között többszörösére nőtt az állástalanok száma. Románia nyugati határvidékét vizsgálva nehezebb egyértelmű tendenciákat felfedezni. Az 1993-as csúcspontot követően, mikor a munkanélküliségi ráta tíz százalék körül mozgott, néhány évig csökkenés mutatkozott, ám 1997-től újabb, a korábbinál is erőteljesebb munkanélküliségi hullám sújtotta ezt a területet. Ez a szám 2003-ra újra csökkent, az Észak-nyugati és a Nyugati régióban hat százalék körülre tehető a regisztrált munkanélküliek aránya (4. ábra).

4. ábra. Munkanélküliségi ráta, ILO standard, év végén

Forrás: Eurostat.

A *külföldi befektetésekre* vonatkozó adatok csak a magyarországi régiók esetében állnak rendelkezésre. Az adatokban viszonylag nagy eltérés mutatkozik a két alföldi régió között, az Észak-alföldi régió a '90-es évek folyamán kevesebb befektetést von-

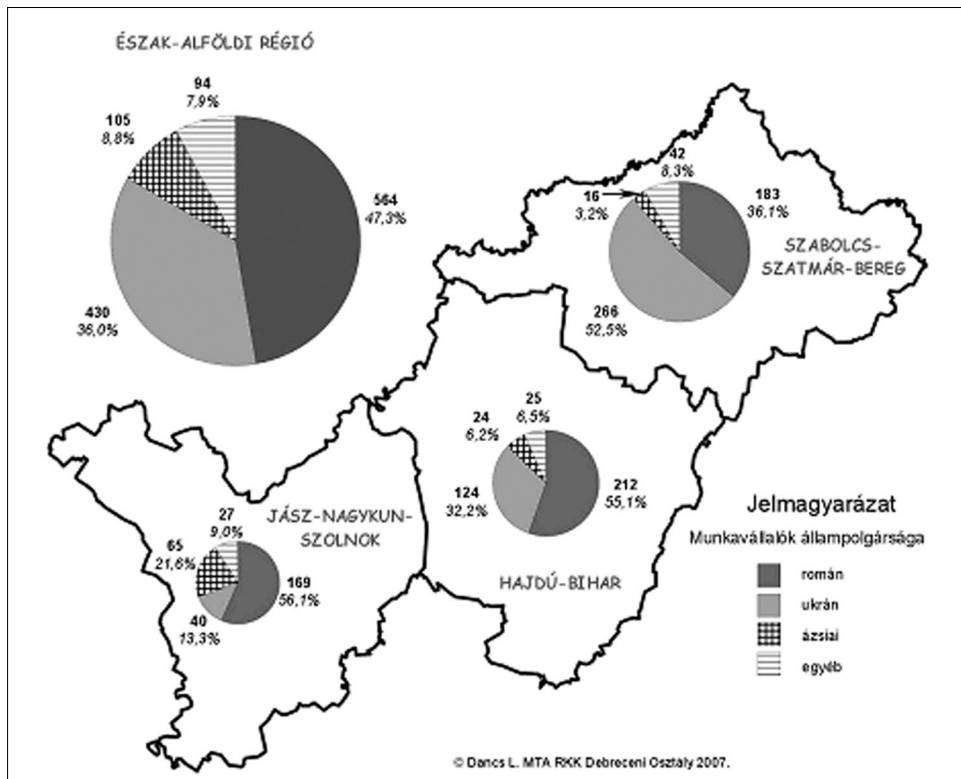
zott, mint a Dél-alföldi régió. Ám különbségek 2001-re szinte teljesen eltűntek, mindkét régióban egyaránt 1 500-ra tehető a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma. A vállalkozások jegyzett tőkéje az utóbbi tíz évben fokozatosan nőtt, megtorpanás csak az elmúlt néhány évben volt tapasztalható. Az Észak-Alföldön mintegy 437,4 milliárd forintot, a Dél-Alföldön pedig mintegy 203,7 milliárd forintot tett ki 2003-ban a külföldi tulajdonú vállalkozások alaptőkéje.

A gazdasági kapcsolatok igen fontos segítő szervezetei a térségben a különböző *kamarák*, amelyek minden eszközt megragadnak a határ menti gazdasági kapcsolatok élénkítésének, befektetési lehetőségek közvetítése, üzleti- és szakember-találkozók szervezése stb. céljából. A román és az ukrán gazdasági együttműködések térségben betöltött fontos szerepére utal, hogy a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara rendelkezik külön ukrán és román tagozattal, amelyek közül az ukrán Nyír-egyházán, míg a román Békéscsabán működik.

A gazdasági kapcsolatok egyik fontos tényezője lehet egy adott térségben a *külföldiek munkavállalása*. Az Észak-alföldi régió munkaerő-piacán is jelen vannak a szomszédos országok munkavállalói, magyar állampolgárok romániai, illetve ukránjai foglalkoztatása viszont nem jellemző. A határforgalomhoz kapcsolódóan már említett illegális munkavállalás mellett, a magasabb bérek miatt a román és ukrán állampolgárok a külföldiek hivatalos foglalkoztatásban is jelentős szerepet kapnak Magyarországon, a régióban pedig még dominánsabb a szerepük. A 2005. év végén érvényben lévő külföldiek számára kiadott munkavállalási engedélyek száma Magyarországon 53 324 volt (az Európai Unió országainak további 19 328 regisztrált, de nem engedélyköteles munkavállalója nélkül), amelyek kétharmada román, 16,6%-a pedig ukrán állampolgárok számára lett kiállítva. A Magyarországon hivatalosan alkalmazásban álló ukrán állampolgárok 58,4%-a, a romániai munkavállalóknak pedig 52,2%-a a fővárosban talált magának állást (*Dancs L. 2007*).

Az Észak-Alföldön külföldiek számára kiállított, 2005 végén érvényben lévő 1193 darab munkavállalási engedély 47,3%-a román, 36%-a ukrán, 8,8%-a pedig valamilyen ázsiai ország – elsősorban Kína – állampolgára számára volt kiállítva. Szabolcs-Szatmár-Beregben regisztrálták a legtöbb külföldi munkavállalót, amelyek több mint felét az ukrán vendégmunkások, többségében kárpátaljai magyarok tették ki. A régió másik két megyéjében ezzel szemben a Romániából érkezett munkások vannak többségben (*5. ábra*).

5. ábra. A 2005 végén érvényben lévő hivatalos munkavállalási engedélyek száma az Észak-alföldi régióban

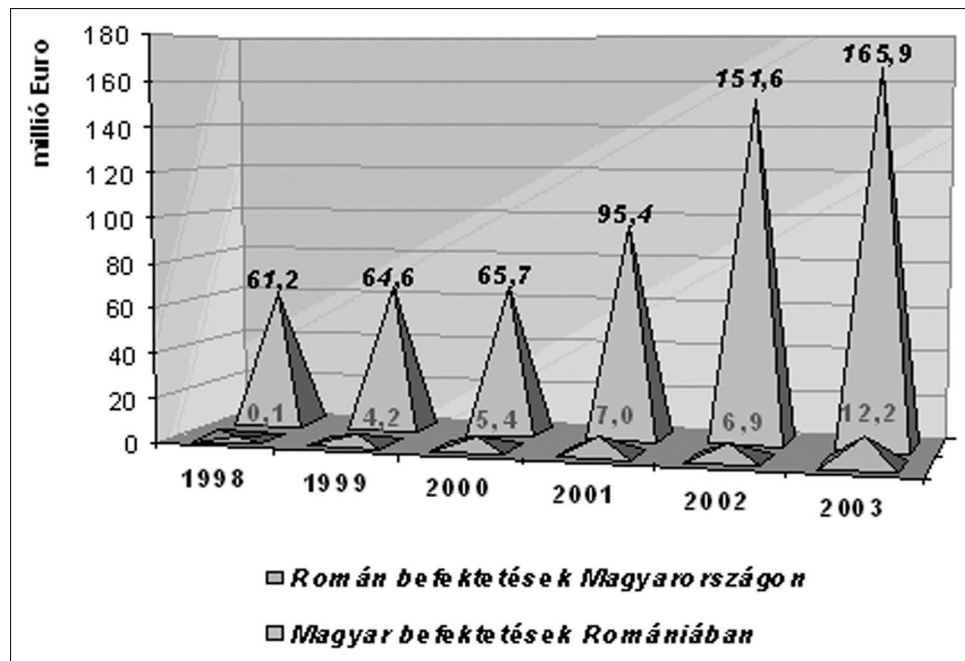
A két ország javuló viszonya és az egyre nyitottabbá váló *magyar–román* határ az elmúlt évtizedben mind erőteljesebben generálta a különböző államközi együttműködések, köztük a leginkább „politikamentes”, piaci meghatározottságú *gazdasági kapcsolatokat*, és így mára azok gyakorlatilag a gazdaság szinte minden területét áthatják. Különösen a román fél megnövekedett együttműködési hajlama ad okot optimizmusra, amelyet várhatóan nem fog akadályozni semmilyen kedvezőtlen politikai irányváltás, sem pedig – nem kívánt következményeivel – a Schengeni Végrehajtási Egyezmény életbelépése. Annál is inkább, mert a magyar tőkeozgás fő irányait minden bizonnyal továbbra is a határ menti és a belső erdélyi megyék, illetve a román főváros jelölik ki, bármennyire kívánatos lenne a magyar tőkebefektetések nagyobb területi decentralizálása Romániában. Igaz a magyar tőkeexport hozzávetőleg 60–70 százaléka Nyugat-Európába irányul, de a közép-kelet-európai magyar befektetések *elsődleges célpontja Románia*. Az összes kelet-európai magyar befektetések 40 százaléka itt valósul meg. A szomszédos ország gazdasági jelenléte Magyarországon vi-

szont összehasonlíthatatlanul kisebb, a román befektetések tőkearánya jelentéktelenebb. A legnagyobb magyar befektető Romániában a MOL Rt., míg a legnagyobb román befektető Magyarországon a PETROM vállalat volt (Baranyi B. 2004).

Magyarország és Románia egyaránt komoly erőfeszítéseket tesz a felzárkóztatás érdekében, amelynek egyik hatékony eszköze a szomszédos Bihar és Hajdú-Bihar megyék gazdaságfejlesztési együttműködése. A gazdasági kapcsolatok élénkülésének egyik jele, hogy Romániában jelenleg 5010 magyarországi cég van jelen, és ezzel a Romániában befektető külföldi államok közül Magyarország az előkelő hatodik helyet foglalja el. További tőkebeáramlásra lehet számítani főleg az infrastruktúra, az ingatlanfejlesztés és az információs technológia területén is. A két ország kölcsönös *tőkebefektetései* elég egyenlőtlenül alakulnak. A magyar tőke számára a rendszerváltás után mindig is kedvelt hely volt Románia, ahol a magyarországi tőkebefektetések 1998-ban már meghaladták a 61 millió -t. A tőke kivétel azóta is folyamatosan növekszik, igazán nagy ugrás 2001-ben következett be több mint 45%-os, majd 2002-ben csaknem 59%-os emelkedéssel. A romániai magyar befektetések értéke hat év alatt csaknem megháromszorozódott, 2003-ban meghaladták a 165 millió -t, amely az elmúlt három év növekedési adatait figyelembe véve jelentős eredménynek számít (6. ábra). Ha a magyar tőke kivétel adatait részletesebben megvizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy 2003-ban Románia volt az ötödik legfontosabb célország, csupán Szlovákia, Horvátország, Hollandia és Macedónia előzték meg. Fordítva ugyanez már nem mondható el, hiszen Románia közel sem számít jelentős befektetőnek Magyarországon, olyannyira nem, hogy a javuló tendencia ellenére 2003-ban sem tudott beférkőzni a 25 legjelentősebb Magyarországon befektető ország közé. Romániából eddig meglehetősen kevés tőke érkezett Magyarországra, 1998-ban az itt befektetett román tőke nagyság mindössze 0,1 millió - volt, ami több mint 740-szer volt kevesebb a Romániában befektetett magyar tőkénél. Azóta folyamatosan növekedett a román befektetések értéke, 2003-ban elérte a 12,2 millió -t, amely összeg már „csak” 13,6-szer volt kisebb a Romániában befektetett magyar tőke értékénél (Barta, Gy. ed. 2006).

A *határ menti régiók gazdasági együttműködésében* a magyar tőkebeáramlás egyik fő iránya érthető okokból a négy romániai határ menti megye, míg a román tőkebefektetés elsősorban Budapestre és környékére koncentrálódik, s a magyarországi határ menti megyékben szerepük csekély. Ám a szerényebb eredmények is fokozottabb figyelmet érdemelnek, mert a gazdasági-társadalmi, humán és egyéb infrastrukturális feltételrendszer tekintetében – mint azt számos példa is bizonyítja –, a magyar–román határ két oldalán gyakorlatilag ugyanazokkal a problémákkal kell megküzdeni, de a magyar és a román oldal között sok tekintetben óriási fejlettségbeli különbségek tapasztalhatók. Ez annak ellenére így van, hogy a magyar megyék az országon belül elmaradottabb, halmozottan hátrányos helyzetű területeknek számítanak, míg a román határ menti területekről az ellenkezője mondható el, hiszen saját országuk viszonylatában ezek a „nyuga-

6. ábra. A magyar és a román kölcsönös tőkebefektetések alakulása 1998–2003 között

Forrás: Magyar Nemzeti Bank adatai alapján szerkesztette Dancs L., 2006.

tabbra” fekvő határrégiók fejlettebb gazdasági-társadalmi szintet képviselnek. Ennek ellenére a két ország erősen eltérő fejlettségi szintje miatt a határ két oldalán egészen más léptékekben és összefüggésekben szabad csak gondolkodni. Ez önmagában is megnehezíti, egyszersmind megkerülhetlenné teszi az együttműködést. A magyar–román államhatár túlsó oldalán található *Satu Mare* (Szatmár), *Bihor* (Bihar), *Arad* és *Timiș* (Temes) megyék földrajzi elhelyezkedésének külön érdekessége, hogy saját fővárosuktól kétszer olyan messze vannak, mint Budapesttől, ami szintén olyan tényező, amely indokolja a határ menti kapcsolatok fejlesztését. A közös érdekek, valamint a román félnek a gazdasági-társadalmi felzárkózás, valamint az euroatlanti integráció sikere iránt táplált remények megvalósítása érdekében mutatkozó intenzívebb együttműködési hajlandósága jogos várakozást keltett a határ mindkét oldalán. Ez a kölcsönös érdeklődés bizonyosan akkor is meglesz vagy éppen fokozódik, amikor a magyar–román államhatárok teljesen szabadon átjárhatóvá válnak majd (*Balcsók I. – Baranyi B. – Dancs L. 2005*).

A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok intézményi feltételeit tekintve meglehetősen ellentmondásos és felemás a helyzet, az egyre gyarapodó pozitív példák (önkormányzatok és önkormányzati társulások, vállalkozói övezetek, különböző kamarák, ha-

tár menti kiállítások és vásárok, interregionális kapcsolatok) révén ma már a határon átnyúló magyar–román gazdasági együttműködést számos szervezet segíti közvetlen vagy közvetett módon, azonban a mindennapi kapcsolatokat az „alulról jövő” spontán szerveződések is meghatározzák, amelyeket a piaci érdekek és a kézzelfogható gazdasági előnyök megszerzésére tett lépések irányítanak. Emiatt minden fejlesztési elképzelésnek a vállalkozói igények kielégítését is szem előtt kell tartaniuk.

A gazdasági kapcsolatok építésében különösen jelentős szerepet kapott a Phare CBC program, amely 1996-tól eredményesen segíti a magyar–román határon átnyúló különféle gazdasági-társadalmi kooperációkat, úgy is mint a kapcsolatok egy jól működő katalizátora. Emellett működnek az együttműködést segítő INTTEREG támogatások különböző formái. Az EU határ régiókban és az EU-val határos térségekben az INTERREG I. (1990–1993) révén 1,08 milliárd ECU; INTERREG II. (1994–1999) fejlesztések során 2,65 milliárd ECU, az INTERREG III. (2000–2006) révén pedig 4,875 milliárd euro várható. Az utóbbiból határ menti programok finanszírozására szolgáló INTERREG 3A pályázatok keretében hat intézkedési csomag köré csoportosítva pl. a 2006-ig terjedő időszakban 8 milliárd forint forrás áll rendelkezésre, ebből optimális körülmények között jelentős összegek nyerhetők el a magyar–román határon átnyúló együttműködés finanszírozására is. A romániai partnerek határ menti projektjeiket párhuzamosan a Phare CBC programból finanszírozhatják, ahol ötmilliárd forint támogatási keret áll rendelkezésre, de jelentős fejlesztési összegeket tartalmaznak más EU támogatásokból származó különböző források, pl. az előcsatlakozási alapokból (Phare CBC, Credo, Ispa, Sapard) érkező források, valamint az INTERREG közösségi kezdeményezésekhez kapcsolódó támogatási programok (például Lace, térség- és intézményfejlesztési program; Cadses, közép-európai, adriai, dunai és délkelet-európai térség támogatási program stb.) (Kruppa É. 2003; Novotny G. 2003).

A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok erősítésében a keleti államhatárok mentén igen fontos szerepet töltenek be a különféle *vállalkozási övezetek* és a hozzájuk kapcsolódó *ipari parkok*. A kormány 1996-ban döntött a Záhony és Térsége Vállalkozási Övezet, 1998-ban pedig a Bihari Vállalkozási Övezet, a Makó és Térsége Vállalkozási Övezet, valamint 1999-ben a Békés Megyei Vállalkozási Övezet létesítéséről. A kezdeti eredmények már mutatkoznak, és az első külföldi nagybefektetők (pl. General Electric, Interspan) már megjelentek az övezetekben, ez azonban a szomszédos országok irányába eddig még nem hozott igazi áttörést. A határon átívelő gazdasági kapcsolatok kiépítésében ma már bizonyos eredményeket felmutató vállalkozási övezetek és ipari parkok jelenléte ellenére is a viszonylag kis tőkeerővel rendelkező román befektetők továbbra is elsősorban a határátkelőhelyek közelében fekvő kiskereskedelmi egységek működtetésében érdekeltek, amelyek az erős bevásárlóturizmus kiszolgálói. A gazdasági övezetektől rövid távon nem lehet csodát várni, ez sok-

kal inkább egy lehetőség, amely hosszabb távon – akár több évtized távlatában – képes lehet a térség gazdaságának egyik motorjává és a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok dinamizáló tényezőjévé válni (*Baranyi B. 2000*).

A lassan kibontakozó, új alapokon létrejött gazdasági együttműködésekben – a szocialista gyakorlattal szemben – már nem az állam, hanem a kisebb-nagyobb vállalkozások játsszák a vezető szerepet. Ennek bizonyítéka, hogy a térségben számos vegyesvállalat jött már létre. Általánosságban elmondható, hogy a magyar befektetők rendelkeznek a térségben nagyobb tőkeerővel, így nem meglepő, hogy a romániai és ukrainai magyar beruházások jóval jelentősebbek, mint e két szomszédos ország magyarországi befektetései. Az is megállapítható, hogy a *magyar–román határ régió túloldalán* fekvő romániai megyékben a magyar tőkebefektetések a legjelentősebbek közé tartoznak. Románia az összes külföldön befektetett magyar tőkeállomány 4,8%-ával a hatodik legfontosabb célország volt 2005-ben a magyar befektetők számára. Magyarországon a román tőkebefektetései jelentéktelennek számítanak, 2005-ben sem érték el az összes befektetett tőkeállomány 0,1%-át. Magyarország és Románia kölcsönös tőkebefektetései meglehetősen egyenlőtlenül alakulnak. A magyar tőke számára a rendszerváltás után mindig is kedvelt hely volt Románia, ahol a magyarországi tőkebefektetések 1998-ban már meghaladták a 61 millió -t. A tőkekivitel azóta is folyamatosan növekszik, nyolc év alatt több mint ötszörösére emelkedett. Az előző év tőkeállományához képest az első igazán nagy ugrás 2001-ben következett be, több mint 45%-os, majd 2002-ben és 2005-ben több mint 50%-os emelkedéssel. Romániából eddig meglehetősen kevés tőke érkezett Magyarországra (*2. táblázat*).

A Romániába irányuló magyar tőke mozgások – más országok befektetéseivel ellentétben – területileg elsősorban a magyar lakta régiókba, az államhatár mentén fekvő négy romániai megyébe (Szatmár, Bihar, Arad, Temes), illetőleg a belső erdélyi területekre (Kolozs, Kovászna, Maros, Hargita), valamint az értékében kimagasló, de szigetszerűen elhelyezkedő Bukarestbe irányulnak. Ezzel szemben a Magyarországra irányuló a román tőkeexport legnagyobb része Budapestet választotta. Ennek egyik fő oka az lehet, hogy a határ mentén nincs jelentős számú román kisebbség (vagyis a nyelvi nehézségek már ott is adottak), és a romániai cégek ezért inkább az EU irányába jó „ugródeszkának” minősülő magyar fővárost, vagy az ország nyugati területeit választják.

1. táblázat. A magyar–román és a magyar–ukrán kölcsönös tőkebefektetések alakulása 1998–2005 között, millió

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Magyar befektetések Romániában	61,2	64,6	65,7	95,4	151,6	165,9	202,5	313,4
Román befektetések Magyarországon	0,1	4,2	5,4	7,0	6,9	12,2	10,5	11,2
Magyar befektetések Ukrajnában	10,4	14,1	16,2	23,4	19,0	19,9	21,2	28,3
Ukrán befektetések Magyarországon	8,0	8,0	7,2	6,7	8,6	11,5	11,1	10,8

Forrás: Magyar Nemzeti Bank adatai alapján a szerző szerkesztése.

A tőkebefektetések értékét tekintve a szomszédos Románia ugyan egyáltalán nem tartozik a jelentős befektetők közé, viszont az Észak-alföldi régióban a *külföldi érdekeltségű vállalkozások* számát tekintve vezető helyen állnak. A 2007 tavaszán a Magyarországon működő román érdekeltségű társas vállalkozások 6%-a (371 db) működött a régióban. Ezeknek a vállalkozásoknak mintegy kétharmada csekély tőkeerejű betéti társaság, amelyek jelentős részben (kb. 40%-ban) valamelyik régiós megyeszékhelyet választották telephelyül. Magyarországon négy román érdekeltségű cég alaptőkéje haladta meg a százmillió forintot. Ezek az adatok is alátámasztják, hogy *a román tőke jórészt átugorja a határmenti területet (Dancs L. 2007).*

Társadalmi dimenziók

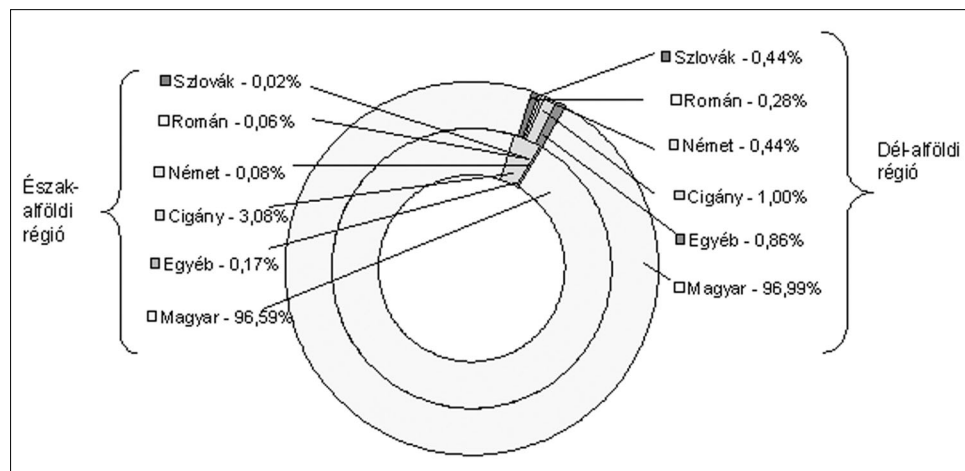
Az európai *demográfiai trendek* általános sajátosságaihoz hasonlóan Magyarországon a népesség számának alakulására az 1980. évi népszámlálás óta folyamatos csökkenés volt jellemző. Regionális relációban elmondható, hogy a népesség száma a Dél-alföldi régióban az országos tendenciának megfelelően csökkent, az Észak-alföldi régióban viszont 1992-ig emelkedett (a magas természetes szaporodásnak köszönhetően), s csak 1992-től regisztrálható tényleges fogyás. Romániában – csakúgy, mint a Magyarországgal szomszédos romániai Nyugati és Észak-nyugati régióban – az 1990-ben volt a legmagasabb a népesség száma, azóta folyamatos fogyás tapasztalható.

Magyarországon 1982 óta a *természetes szaporodás* értékei negatívak, de a két határ menti régió mutatói között jelentős különbségek tapasztalhatók: míg az Észak-Alföldön 1992-ig a születések és a halálozások különbsége pozitív volt, addig a Dél-Alföldet már több mint két évtizede természetes fogyás jellemzi. Románi-

ában 1992-től lépett fel természetes fogyás, akárcsak az Észak-nyugati régióban, s a Nyugati régióban is csak egy évvel korábban. Így 1996-tól a Nyugati, majd 1998-tól az Észak-nyugati régióban is megfigyelhető a természetes szaporodás ütemének csökkenése.

Magyarország egészéhez hasonlóan az Észak- és a Dél-alföldi régió is nemzeti szempontból gyakorlatilag homogénnek tekinthető. A nemzetiségi összetétel szempontjából problémát okoz a cigányság besorolása, mivel a cigányság mint etnikai csoport nem egységes, létszámukról csak becült adatok léteznek, illetve többségük magyarnak vallja magát. Mindkét határ menti magyar régióban területileg meglehetősen elszórva a legnagyobb számban szlovák, román és német nemzetiségűek élnek (7. ábra). A Magyarországon élő románság lélekszáma 15–25 ezer főre tehető, ennek kb. 60–75%-a él a határ mentén, elsősorban Békés és Hajdú-Bihar megyében, másik nagyobb csoportja pedig Budapesten. A Békés megyében fekvő Méhkerék az egyetlen település Magyarországon, ahol román többséget (80,7%) mutattak ki a népszámlálási adatok. A magyarországi román lakosság széleskörű kulturális autonómiával rendelkezik (kisebbségi önkormányzatok, anyanyelvű újság és televíziós műsor, kulturális szervezetek, alap és középfokú oktatás), legfontosabb szervezetük a *Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége*, de fontos szerepet játszanak az etnikai identitás megőrzésében a román ortodox és görög-katolikus egyházak. A határ régióban 19 román ortodox és három román görög katolikus parókia és egy román ortodox püspökség működik (*Balcsók I. – Baranyi B. – Dancs L. 2005*).

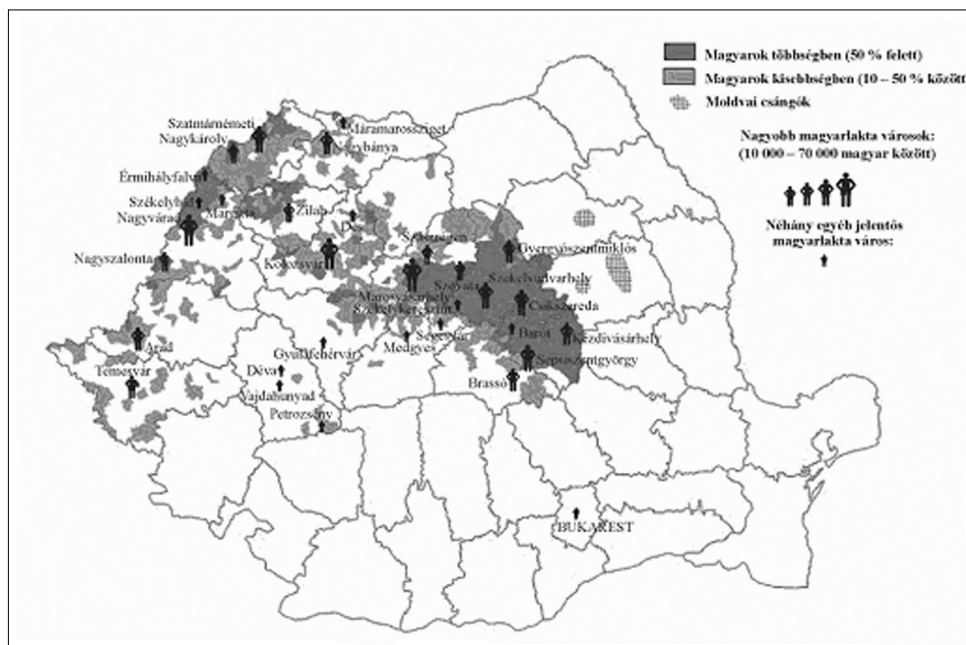
7. ábra. Az Észak-alföldi és a Dél-alföldi régió lakosságának etnikai összetétele, 2001

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

Romániában mind 1992-ben, mind 2001-ben az államalkotó nemzet aránya az össznépeességből közel 90% volt. A legjelentősebb etnikai kisebbség a magyarság, melynek aránya 7,1%-ról 6,6%-ra, vagyis 1 millió 620 ezer főről 1 millió 480 ezer főre csökkent. A nehezen besorolható cigányságot leszámítva a magyar mellett nincs olyan nemzeti kisebbség Romániában, amelyek aránya elérné az egy százalékot. A romániai magyar lakosság területi elhelyezkedésének egyik sajátossága, hogy csak részben tömörül a magyar–román határ közelében. A legnagyobb összefüggő etnikai tömböt az ország belsejében, Székelyföldön találjuk. További nagyobb összefüggő magyarlakta terület a román–magyar határszakasz északi részén található, a déli határszakaszon ezzel szemben a magyar lakosság ma már csak mozaikszerűen helyezkedik el (8. Ábra).

8. ábra. Magyar nemzetiségű népesség Romániában, 2001

Forrás: Népszámlálás, 2002. Határon Túli Magyarok Hivatala, www.htmh.hu

A Romániában élő magyarság etnikai identitásának megőrzésében fontos szerepet játszanak a civil szervezetek, amelyek száma a diktatúra bukását követően kezdett gyorsan emelkedni: 2002-ben már 1 500 magyar civil szervezetet tartottak nyilván Romániában, ezek elsősorban az oktatás és művelődés, a honismeret-turisztika területén tevékenykednek, de jelentős gazdasági jellegű egyesületek száma is.

A *vándorlási folyamatok* tekintetében a magyarországi határ régiókat már évtizedek óta vándorlási veszteség jellemzi, ennek döntő többsége belső, az ország gazdaságilag fejlettebb területei felé irányuló migráció, a külföldre költözők száma elhanyagolható. A román határ menti magyar régiókban valamilyen jogcímen ott tartózkodó külföldi állampolgárok aránya összesen sem éri el az összlakosság egy százalékát, legnagyobb részük bevándorló (38%), illetve hazatelepülő határon túli magyar (23%). Romániából csak országos szintű adatok állnak rendelkezésre, ezek alapján elmondható, hogy a nemzetközi migrációban 1990-től az államalkotó nemzet mellett leginkább a magyar és a német kisebbség vett részt. A vándorlás célterületeit tekintve egy évtized alatt jelentős változás ment végbe, az 1990-es évek elején a politikai-etnikai okokból bekövetkező elvándorlást felváltotta a gazdasági indíttatású migráció.

Az 1989–90-ben lezajlott társadalmi-politikai változások megítélésének egyik legkritikusabb pontja a kelet-európai társadalmakban a *bűnesetek számának növekedése*. Minden országban érzékenyen érintette a lakosságot, hogy a korábbi viszonylagos biztonság után hozzá kellett szokniuk a bűncselekmények viszonylag magas számához. A magyar és a román határvidéket összevetve azt tapasztalhatjuk, hogy mindkét oldalon megindult a növekedés, ám míg Magyarországon egy viszonylag magas szintről mérsékeltebb ütemben nőtt közel kétszeresére a bűnesetek száma.

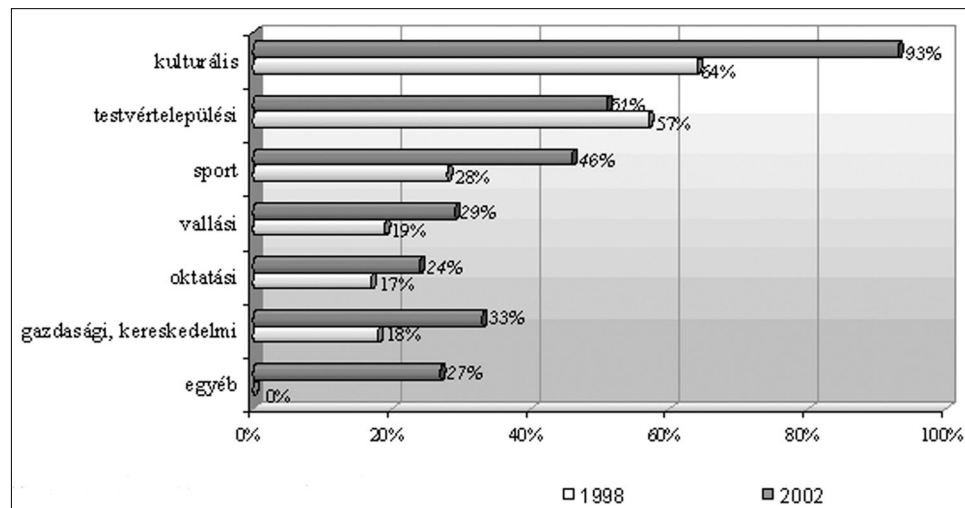
A határon átnyúló kapcsolatok jellegéről

Az MTA RKK Debreceni Osztálya által a határmentiség kérdéseinek behatóbb elemzése érdekében két nagyszabású, empirikus vizsgálatra került sor Magyarország keleti államhatárai mentén. Az 1998/99-ben elvégzett, 2002-ben megismételt vizsgálat célterülete egyaránt a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye magyar–ukrán és magyar–román határ mentén található 119 településből álló határ menti sáv volt, ahol a legtipusosabban mutatkoznak meg a periféria-jelleg sajátosságai.

Az önkormányzati kérdőíves vizsgálatokon és mélyinterjúkon alapuló elemzések a határmentiség, a perifériaképződés sajátosságait és a kettős periféria-helyzet felszámolásának a lehetőségeit kutatják a gazdasági-társadalmi viszonyok komplex összefüggésrendszerében, külön is kitérve a határon átnyúló kapcsolatok helyzetére, jellegére, valamint a magyar–magyar és az interetnikus kapcsolatok sajátosságra is, amely alkalmat ad az öt évvel korábbi hasonló vizsgálattal történő összevetésre. Máris meglehetősen egyértelmű a következtetés, hogy a gazdasági-társadalmi élet legtöbb szegmensét tekintve jelentős előrelépés aligha történt a térségben, sőt számos területen lelassult a fejlődés, s az esetek számottevő részében a halmozottan hátrányos helyzet akkumulációja érzékelhető. Az empirikus vizsgálatok eredményei többek között azt bizonyították, hogy jelentékeny elmozdulás történt ugyan a

gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlődése irányába, ám továbbra is a különféle, sok esetben formális jellegű határon átnyúló kulturális, testvértelepülési, sportkapcsolatok az erőteljesebbek (9. ábra).

9. ábra. A határon átnyúló kapcsolatok jellege az Északkelet-Alföld határ menti településein az említési gyakoriság szerint 1998-ban és 2002-ben

Forrás: Kérdőíves vizsgálat, 1998, 2002.

Az északkelet-alföldi periférikus határ menti területek, köztük kiterjedt magyar–román határtérségek és települések azonban ma még kevésbé kerültek kapcsolatba a nemzetközi gazdasággal. Ez a körülmény a határon átnyúló együttműködés mennyiségében, jellegében és tartalmi mélységében is megmutatkozik. A folyamatosan javuló tendenciák ellenére *alacsony a gazdasági, a kereskedelmi, az oktatási együttműködések aránya, még ma is inkább a kulturális, a testvértelepülési, a sport és egyéb kapcsolatok dominálnak*. Magyarországnak a Kárpát-medencében elfoglalt központi fekvése, a nyugat-keleti irányú stratégiai kapcsolatokban játszott szerepe és a nemzetgazdasági célok megvalósítása a gazdasági együttműködés erősítését, s ezzel együtt a határok minél szélesebb körű átjárhatóságát igényli (Baranyi B. 2004).

Az intézményesített határon átnyúló kapcsolatok

A határon átnyúló ún. intézményesült kapcsolatok leggyakoribb formái a megyei önkormányzatok és intézményei, a települések közötti, többnyire társ megyei, testvértelepülési és testvérintézményi kapcsolatok, amelyek zömmel oktatási, kulturális és

sport jellegű együttműködést és sokkal kevésbé gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat jelentenek. A határon átnyúló együttműködésben ma még a gazdasági szempontból annyira kívánatos kistérségi kapcsolatrendszerek csak alacsony aktivitással működnek, mivel Romániában hivatalosan még nem létezik a magyarországihoz hasonló tervezési-statisztikai kistérségi területfejlesztési szint, csupán önszerveződő kistérségi szövetségek létrejöttéről lehet esetenként beszélni. A hivatalos kistérségek intézményi keretei mind Romániában, mind pedig Ukrajnában csak most vannak formálódóban. Ilyen körülmények közepette az együttműködni kívánó magyarországi kistérségek (akár önszerveződők, akár KSH-térségek) kénytelenek magasabb (megyei), vagy alacsonyabb (települési, önkormányzati) szintű partnereket keresni a szomszédos országokban. Az esetek túlnyomó többségében nehéz tehát eldönteni, hogy az adott kapcsolat kistérségi vagy önkormányzati, esetleg testvértelepülési jellegű-e.

A *megyei, kistérségi és települési önkormányzatok* határon átnyúló kapcsolatairól elmondható, hogy az elmúlt évekhez képest egyre inkább törekedtek a megye és a térség iránti érdeklődés felkeltésére. Az önkormányzatok rendszeresen részt vesznek a nagyobb nemzetközi szervezetek munkájában (Európai Régiók Gyűlése, Kárpátok Eurorégió, Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió, Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió, Bihar-Bihar Eurorégió, Interregio), ami segítséget nyújt az európai gazdasági és kulturális folyamatokba történő bekapcsolódáshoz, illetve jó lehetőség a tapasztalatszerzésre az Európai Unióhoz való csatlakozáskor a megyei önkormányzatokra háruló feladatok megoldásához. Bár a társ megyei – és a formálódó kistérségi – kapcsolatokban az utóbbi években gyarapodtak a gazdasági jellegű együttműködések, a vállalkozók és az üzletemberek közötti kapcsolatok, azonban továbbra is főként a kulturális, a művelődési, az oktatási és az ifjúsági együttműködések mondhatók sikeresnek.

A határon átnyúló kapcsolatok egy legfontosabb, ha nem a legfontosabb területét a mai trianoni határok mentén alighanem a kapcsolatok *etnikai dimenziói* jelentik. Miután a Magyarország keleti államhatárai mentén kiterjedt sávban a román és ukrán oldalon is jórészt tömbmagyarság él mind a mai napig, a társadalmi kapcsolatok meghatározó területe a *magyar–magyar kapcsolat*, amelynek bőséges szakirodalma van és a kialakult népesedési helyzet kellően feltárt. A kelet-magyarországi határ menti területek magyar oldalán lévő sávjában nemzetiségi szempontból tulajdonképpen homogén, magyarlakta területnek tekinthető, jóllehet magyarországi viszonylatban területileg szórta, szigetszerű elhelyezkedésben mégiscsak jelentős nemzetiségi lakosság él az államhatár innenső oldalán is, főként a dél-bihari és békési területeken román és szlovák etnikumú népesség. A románság földrajzi elhelyezkedése az identitás megőrzésének szempontjából viszonylag kedvező, mégis az elmúlt ötven évben a magyar településekkel körülvevett kis román szigeteken meg bomlott a zártság, felerősödött az asszimiláció és a fiatalok elvándorlása.

A rendszerváltás óta a kormány és a különböző társadalmi szervezetek számára a határon túli magyarsággal való kapcsolattartás egyre nagyobb jelentőséggel bír. Az elmúlt évek történései ebből a szempontból pozitívan ítélték meg, hiszen a magyarságtudat megerősödött a külhonban élő magyar származású emberekben. Az 1980-90-es évek fordulóján a politikai enyhülés lehetővé tette, hogy az ország határain túl élő magyarság megalakítsa saját érdekképviselői szervezeteit, ami nagymértékben megkönnyíti az anyaországgal való kapcsolattartást. Ám az *interetnikus kapcsolatok* elmélyítését és szorosabbá fűzését a határok átjárhatóságának nehézségei és a gazdasági problémák mellett jelentős mértékben akadályozza, hogy a szomszédos országok hivatalos körei a magyar–magyar kapcsolatok erősödését olykor bizalmatlansággal kezelik, jóllehet ezen a téren is sokkal nagyobb tolerancia tapasztalható mindkét oldalon, mint korábban.

A magyar–román határforgalom néhány sajátossága

Románia mind az Európai Unió, mind Magyarország szempontjából megkülönböztetett jelentőséggel bíró stratégiai kapcsolódási pont kelet-nyugati irányban, arról nem is szólva, hogy a nagyszámú kinti magyar etnikum miatt nemzetstratégiai szempontból is kiemelten fontos térségnek számítanak a magyar–román államhatárokat alkotó régiók. A szomszédos ország is jelentős erőfeszítéseket tett már eddig is az Európa Unióhoz történő mielőbbi csatlakozása érdekében, amelyet nemcsak vízumkötelezettség 2002. január 1-jétől történt eltörlése jelzett, hanem a 2005-ben elnyert társult, majd 2007. január 1-jétől a teljes EU-tagság is. Ám ennek ellenére a magyar–román közös határ sajátos módon ma még az EU – igaz könnyített átkeléssel biztosított – schengeni külső határa. A jelenlegi helyzet tehát átmeneti jelleget kölcsönöz a közös államhatárnak, de Románia teljes jogú EU tagságával és várható Schengeni Végrehajtási Egyezmény (továbbiakban SchVE) tagságával az évtized végére a közeljövőben ez a határszakasz is az EU belső határrá válhat. Sajátos helyzete miatt a 447,8 km hosszú határszakasz mindig is finom szeizmográfként reagált a különféle regionális és lokális politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális hatásokra, amit jól tükröznek a határforgalom változásaira vonatkozó adatok, különösen ami a személyforgalomalakulását illeti (5. táblázat).

3. táblázat. A határforgalom alakulása a magyar–román határon 1996–2005 között

Év	Összes határátlépés fő	Ebből: tiltott határátlépés (illegális migráció)		
		%	fő	az összes százalékában
1996	12 407 526	100	739	0,0060
1997	10 700 493	100	934	0,0087
1998	11 612 826	100	815	0,0070
1999	10 494 141	100	915	0,0087
2000	12 477 462	100	794	0,0064
2001	12 167 259	100	1128	0,0093
2002	12 142 209	100	666	0,0055
2003	13 451 544	100	282	0,0021
2004	17 756 994	100	305	0,0017
2005	15 331 162	100	438	0,0029

Forrás: BM Határőrség adatbázis.

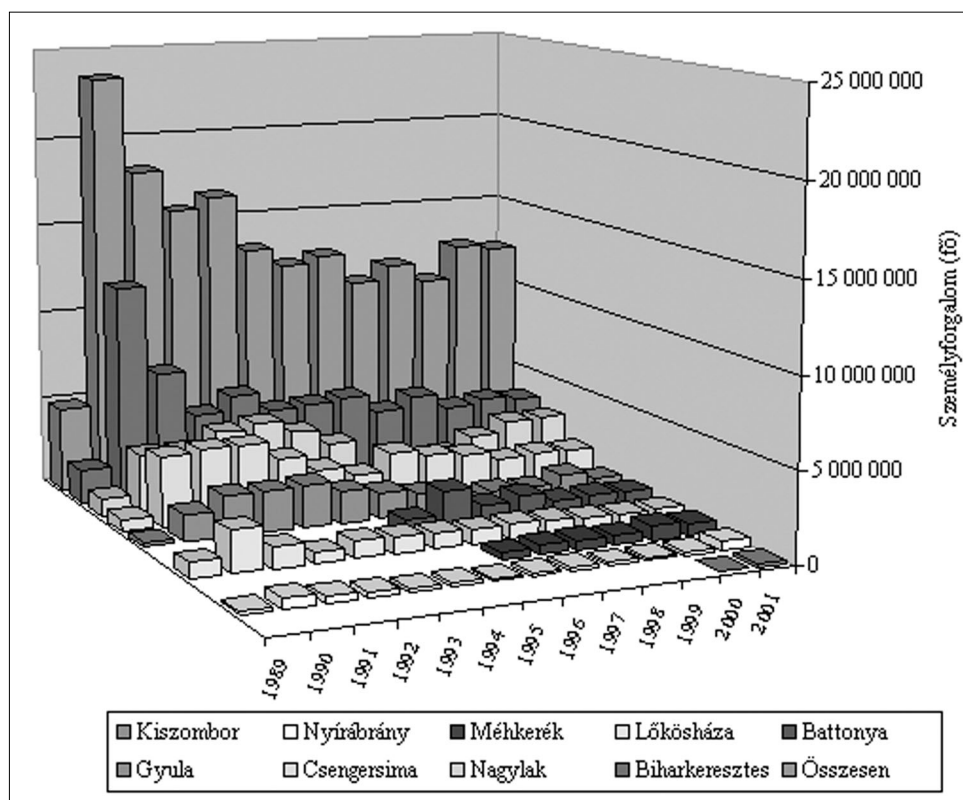
A magyar–román határszakasz összesített személyforgalma az elmúlt évtizedben nagy vonalakban igazodott az országos trendekhez, bár jellemző sajátosságokkal is bírt. A rendszerváltás egyúttal a határok teljes megnyitását is magával hozta, és ez robbanásszerű növekedést eredményezett valamennyi határszakasz forgalmában, amely fokozatos növekedés után 1995-ben érte el a csúcspontját (ekkor országosan 115 millió 138 ezer fő határátlépését regisztrálták). Azóta viszont fokozatos csökkenés figyelhető meg, ami egy természetes kiegyenlítődési folyamat eredménye, és szakértők szerint középtávon nagyjából a jelenlegi 80–90 millió közötti szinten állandósul majd a forgalom.

Az országos trendek követése mellett megfigyelhető legfontosabb sajátosság, hogy a magyar–román határszakasz a romániai belpolitikai események miatt 1990-ben volt a legforgalmasabb, nem pedig öt évvel később. A napi átlagos járműforgalmat tekintve a határszakasz az országos átlag nyolc–tíz százalékát adta az elmúlt években, míg ez az arány 1990-ben a menekültek nagy száma miatt 19,5% volt. A következő öt évben viszont folyamatosan csökkent a forgalom, és csaknem a felére esett vissza. Azóta kisebb-nagyobb ingadozások mellett nagy vonalakban stabilizálódott a forgalom nagysága. Amennyiben nem teremtődnek újabb akadályozó tényezők, nem várt politikai események vagy gazdasági tényezők akkor az elkövetkező években hasonló forgalomra lehet számítani. A személyforgalom csökkenésére a schengeni határőrizeti rend bevezetése után sem várható, miután a román állampolgárok nemrég elnyert vízummentessége továbbra is fennmarad.

A magyar–román határszakasz határállomásain 2001-ben 12 179 982 határátlépést regisztráltak, és a forgalom zömét továbbra is a biharkeresztes–ártándi, a nagy-laki, csengersimai és a gyulai átkelők bonyolították (10. ábra). Az ideiglenesen üzemelő kishatárátkelők – bár lokálisan és az ünnepek alkalmával nagy a jelentőségük – a korábbi évekhez hasonlóan 2001-ben sem produkáltak jelentős forgalmat, s mindössze 3 048 átlépőt regisztráltak, és közülük 1 140 volt a román, 904 a magyar állampolgárok száma, vagyis funkciójuknak megfelelően szinte kizárólag közvetlenül a határtérségben élők használták őket. Az összforgalom túlnyomó többségét a román és jóval kisebb arányban a magyar állampolgárok be- és kiutazásai tették ki, a többi nemzetiség részesedése együttesen sem éri el a 20%-ot.

10. ábra. A magyar–román határszakasz határátkelőhelyeinek személyforgalma, 1989–2001

Forrás: A Határőrség Országos Parancsnoksága, 2001 adatai alapján szerk.: MTA RKK Debreceni Osztály.

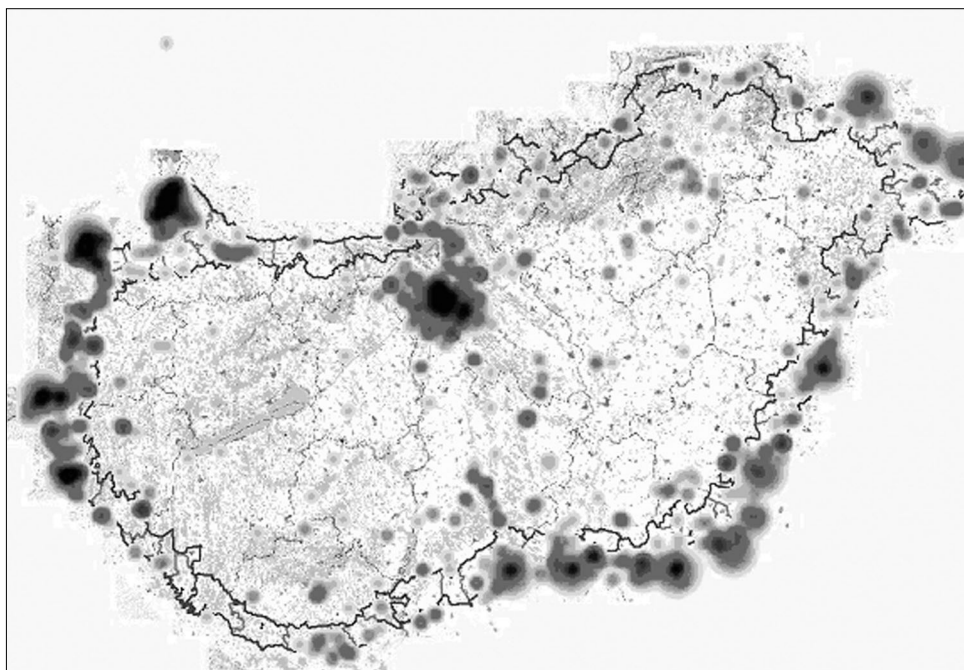
Az elmúlt évekhez hasonlóan határforgalom jelentős részének továbbra is a két szomszédos ország közötti jelentős *piaci árarány-különbség* volt a mozgatója. Az utóbbi években azonban az árszínvonalat tekintve fokozatos kiegyenlítődés figyelhető meg a határ két oldalán, és az ellenőrzés is szigorodott, a közvetlen határtérségben élők azonban jelenleg is a *bevásárló-turizmus* keretében járnak át nagy számban a másik országba, de az ilyen jellegű határátlépések aránya magyar–román relációban jelentősen csökkent az elmúlt években. Az illegális átlépések alacsony száma pedig azzal magyarázható, hogy korábban a román állampolgárok Magyarország területére legálisan vízum nélkül léphetek be, és innen próbálkoztak 2002. január elseje előtt illegálisan továbbmenni az EU-ba. Az EU országaiba szóló vízummentesség elnyerése után viszont Magyarország uniós tagsága után (2004. május 1.) sem jelent akadályt a határforgalom útjában az immár külső határrá változott magyar–román határszakasz. Ugyanakkor jelentős probléma az ember és az árucsempészes, amelynek számadatai folyamatosan növekednek. Az embercsempészes lebonyolítást a román oldalon szervezett formában működtetik, amely ellen csak hatékony nemzetközi, és hazai rendvédelmi szervek együttműködésével lehet fellépni. Az árucsempészes oka az eltérő árszínvonal (benzin, cukor, cigaretta), amely mozgásba hozza a határ menti térségben a nagyarányú munkanélküliség miatt egyébként is nehéz helyzetben élő embereket.

A jelentős nagyságrendű határforgalom egyik motivációja között szerepel az is, hogy nagyon sok román állampolgár vállal legálisan vagy illegálisan külföldön munkát, többek között Magyarországon is. Márciustól októberig, vagyis a mezőgazdasági, élelmiszer- és építőipari idénymunkák és az idegenforgalmi főszezon időszakában még mindig jelentős a Magyarország területére *munkavállalási szándékkal* érkező román állampolgárok száma. A román állampolgárok vízumkényszerének közelmúltban történt eltörlése után új jelenségként egyre több román turistabusz jelentkezik belépésre a magyar–román határon, úticélként valamilyen Európai Unió országát megjelölve – de ebben az esetben az esetleges munkavállalási szándékot illetően természetesen nem állnak rendelkezésre kellő információk. Mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy Románia EU-csatlakozása után is a munkavállalási szándékkal Magyarországra vagy Európába tartó szomszédos állampolgároknak az útja a jövőben is ezen a határszakaszon át vezet majd tovább.

A jelenlegi átmeneti állapothoz viszonyítva 2007. december 21-től lényegesen megváltozik a helyzet, amikor teljessé válik a *schengeni külső-belső határőrizeti rend*. Ezt követően a külföldi állampolgárok a *külső határt* csak a schengeni codexben megfogalmazott következő feltételekkel lehet átlépni. A határforgalomban résztvevő személyeknek és járműveknek *érvényes útiokmánnyal*, - amennyiben vízumkötelezett államból érkeznek a belépni szándékozó személy – rendelkezniük kell beutazási engedéllyel, azaz, *vízummal*. Ezen túl szükség esetén be kell tudnia mutatnia a tervezett tartózkodás célját és feltételeit igazoló okmányokat, a létfenntartáshoz szükséges anyagi eszközök meglétét mind a tartózkodás időtartamára és a

visszatérés idejére. A határátkelés fontos előfeltétele, hogy az érintett személy ne szerepeljen a *Schengeni Információs Rendszerben* (SIS), s ne jelentsen veszélyt egyetlen schengen tagállam biztonságára sem. A *belső határt* bárhol és bármikor át lehet lépni, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a schengeni térségben tartózkodó minden személy – az Európai Unió és harmadik országok állampolgárai egyaránt – számára a belső határok átlépése többé nem kötődik a kijelölt határátkelőhelyekhez. Nemcsak bármelyik közúton, de a szántóföldeken, az erdőkön, a folyókon, a terep bármely részén átléphető. Románia esetében viszont a teljes jogú EU-tagság elnyerése (2007. január 1.) után a kishatárforgalom életben tartására sem lesz már szükség a schengeni határőrizeti rend teljes bevezetését (2007. december 21.) követően sem, bár magyar-román viszonylatban a határforgalom bizonyos kontrollja átmenetileg, a feltételek megteremtődéséig még fennmarad (Baranyi B. 2007).

11. ábra. Tiltott határátlépések helyszínei Magyarországon, 2005

Forrás: BM Határőrség adatbázis.

Végül annak ellenére, hogy Magyarország a szomszédos országokkal – köztük Romániával – rendezett határkapcsolatot tart fenn, amelyet alátámaszt az egyes határszakaszok mentén megvalósuló magas határforgalom, ám e közben a legális migráció mellett – éppen az ország sajátos helyzete miatt – számolni kell relatíve jelentős tiltott

határátlépéssel is. A viszonylatonként történt vizsgálat abból a szempontból is fontos lehet, mert nemcsak a határforgalom nagyságára, hanem a migrációs folyamatok nem kívánt, tiltott irányaira, közvetve pedig egyes határtérségek kriminálhelyzetére is következtetni lehet. A mellékelt ábrán jól látható sűrű sötét foltok a tiltott határátlépések magas jelenlétét és helyszíneit, területi-térségi vetületeit szemléltetik, amelyek alapján plasztikusan, *megrajzolható a keleti és a déli befelé, valamint a nyugati kifelé mutató illegális migrációs irány (11. ábra).*

Az interregionális együttműködés intézményi keretei – nagyrégiók

A határon átívelő kapcsolatok erősítésében és a hátrányos helyzet következményeinek minimalizálásában játszhatnak megkülönböztetett szerepet azok a *nagy eurorégiós szervezetek és egyéb interregionális szerveződések*, amelyek szép számmal jöttek létre az ország – köztük Kelet-Magyarország – államhatárai mentén és amelyeknek a határon átnyúló együttműködésben meglévő valós vagy potenciális funkcióik akkor sem lebecsülendők, ha tevékenységük formális keretei esetenként még erősebbek, mint működésük tényleges tartalmi jellemzői. Az államhatárokon átívelő határközi struktúrák intézményi keretei Magyarországon gyakorlatilag minden határszakaszon kiépültek, ami egyben azt is jelzi, hogy a határon átnyúló együttműködések erősítését követelik meg a hasonló természet- és településföldrajzi pozíciók és adottságok, a hajdan volt történelmi alapok és a határ túloldalán élő magyarsággal ápolandó kapcsolatok is. Ebben a kapcsolatépítésben rendelkeznek ígéretes kilátásokkal a különböző intézményesített együttműködési formák, ún. *eurorégió típusú határközi struktúrák*. A különféle euroregionális szervezetek és interregionális együttműködések száma az Európai Unióban jelenleg mintegy kétszáz, Magyarország államhatárai mentén tizennyolc, amelyből öt eurorégió a magyar–román határtérségek működési területére esik. Köztük két nagyrégiós modellben működő szervezet (*Kárpátok Eurorégió, Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió*), illetve három kistrégió (*Interregio, Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió, Bihar–Bihar Eurorégió*) foglal helyet (12. ábra, 6. táblázat).

Mindent együttvéve az *eurorégiók* pragmatikus, definitív megfogalmazásban Magyarországra vonatkoztatva sem jelent mást, mint európai kitekintésben, azaz, hogy a határ menti együttműködés hagyományos és legeredményesebb formái, amelyek *földrajzilag két vagy több ország érintkező területeit foglalják magukban*, és két vagy több állam kormányai és/vagy helyi (regionális) önkormányzatai megállapodást kötnek abból a célból, hogy *összehangolják tevékenységüket a határ menti térségek eredményesebb fejlesztése érdekében* (Éger, 2000).

12. ábra. Eurorégiók és határon átnyúló regionális együttműködések Magyarország részvételével 2004-ben

4. táblázat. A magyar–román határtérséget érintő interregionális szervezetek fontosabb adatai, 2004

Interregionális szerveződés	Az alapítás éve	Terület		Népesség ezer fő	Az együttműködésben résztvevő területi egységek száma
		km ²	ebből: a magyar területek aránya, %		
Kárpátok Eurorégió	1993	161 192	16,2	16 051	20
Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió	1997	71 636	25,0	5 600	9
Interregio	2000	23 221	25,6	2 229	3
Hajdú-Bihar–Bihar	2002	13 755	45,1	1 176	2
Bihar–Bihar	2002	1 760	33,3	109	2*

Forrás: Horváth (2005) alapján készült, részben korrigált számítás.

* A tagszervezetek önszerveződő kistérségek, amelyek magyar oldalon 19 település, román oldalon 17 (társközségekkel együtt 40) települést tömörítettek;

A kelet-közép-európai változások és az európai integrációs folyamatok mintegy szerves velejárójaként a *határ menti együttműködések motivációja Magyarországon* esetében is elsősorban a belső és külső erőforrások közös hasznosítása, az uniós regionális támogatások megszerzése, az integráció erősítése, a határ menti fejlettségbeli különbségek csökkentése, a perifériák felzárkóztatása, a történeti-etnikai feszültségek és problémák enyhítése, a korábban összetartozó térszerkezeti funkciók „egyesítése”, az új regionális gazdasági tér létrehozása és kohéziója, az ún. *euoregionális szemlélet* és a *regionális identitás* erősítése, amely szerint a jövő Európája nemcsak a nemzetállamok, hanem az azonos gazdasági érdekeltségű (határ menti) területekből kialakított „régiók Európájaként” is értelmezhető. A határok meghaladásából, az euoregionális együttműködésből számos előnye származhat nemcsak a határ menti térségeknek, de a nemzetállamoknak is (Baranyi, 2004b; Horváth, 2001).

Magyarország keleti államhatárai mentén tevékenykedő legjelentősebb interregionális szervezet közül a két eurorégió (nagyregió), a *Kárpátok Eurorégió* és a *Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió* (DKMT Eurorégió) eddigi működésének eredményességével kapcsolatos megítélés meglehetősen felemás. A legtöbb gond és probléma, már csak létesítésének a körülményei, ún. multiregionális-transznacionális jellege, illetve területisége, hatalmas méretei miatt is különösen a *Kárpátok Eurorégió* működésével vagy éppen működésképtelenségével kapcsolatban tapasztalható, miután óriási méretei (161 ezer km², 16 millió lakos) egy jelentősebb nagyságú ország területét teszi ki. Az öt ország (Magyarország, Lengyelország, Ukrajna, Szlovákia, Románia) amúgyis periférikus, öröklött és újkeletű

problémákkal terhelt és elmaradott területeket magában foglaló, perifériák találkozásában fekvő ún. Kárpáti Régió térségében tevékenykedő Kárpátok Eurorégió (Illés, 2002) mintegy kéttucat, olykor nem is szomszédos országokkal érintkező közigazgatási egységére kiterjedően, pusztán túlméretezettsége miatt is már-már a működésképtelenség felé sodródik, amit az is jelez, hogy az utóbbi években több tagrégió és nagyváros felfüggesztette vagy szünetelteti, illetve megszüntetni kívánja régiótagságát. Az egyre inkább formális jellegű, ún. *bizottsági*, nem pedig *projekt-típusú* interregionális szervezet működési zavaraihoz hovatovább nyilvánvalóan hozzájárult azoknak a külpolitikai – főként biztonságpolitikai – tényezőknek a háttérbe szorulása, amelyek az eurorégió alapításakor, a 90-es évek első felében még meghatározó szerepet játszottak a szervezet életrehívásában.

Igaz a *DKMT Eurorégió* is – amelynek 2003-ig tagja volt Jász-Nagykun-Szolnok megye – viszonylag nagy területet (71,5 ezer km²) fog át és közel 5,6 millió népességet érint, de ez mégiscsak „kezelhetőbb” nagyságrend, mint a Kárpátok Eurorégióé. Arról nem is szólva, hogy – Jász-Nagykun-Szolnok megye kilépését követően – immár három magyar megyét (Csongrád, Bács-Kiskun, Békés), a négy román megyét (Krassó-Szörény, Temes, Arad, Hunyad) és a Vajdaság tartományt magában tömörítő DKMT Eurorégió az együttműködés szorosabb és konkrétabb formáját képviselve mind természetföldrajzi, mind gazdasági-társadalmi jellegét tekintve – Trianon előtt voltaképp egy ország területéhez tartozva – régtől fogva homogénebb, s már történelme során is (pl. az Osztrák–Magyar Monarchia idején) kedvezőbb helyzetű és fejlettebb térség volt, mint a Kárpátok Eurorégiót alkotta területek (Pál, 2003).

Mindkét nagyrégiós euroregionális szervezet esetében közös jellemzőként mondható el, hogy különböző múltbeli és újkéletű politikai, gazdasági-társadalmi, etnikai okok – s nem csak a területiség, a túlméretezettség – miatt ma még nem képesek azokat a funkciókat megfelelő hatékonysággal betölteni, amelyeknek a fejlettebb nyugat-európai térségek nagy interregionális szervezetei már sokkal sikeresebben felelnek meg. A jórészt érthető különbségeket, a formális elemek túltengését az amúgyis rövid múltra visszatekintő, a „serdülőkor” problémáival küszködő két kelet-magyarországi nagyrégiók esetében a működésükkel kapcsolatos fenntartások és hiányosságok fejeződtek ki a rájuk vonatkozó ismeretek alacsony társadalmi beágyazottságában. Mint azt a korábban elvégzett empirikus vizsgálatok egyaránt bizonyították lakossági körökben a Kárpátok Eurorégió és a DKMT szerepének, céljainak és rendeltetésének – egyáltalán nevének – az ismerete feltűnően szegényes közvetlenül a határtérség önkormányzatai részéről, illetve lakossága körében. Számos jel mutat arra, hogy különösen a Kárpátok Eurorégió területén a szomszédos határ menti régiók különböző szinteken történő összefogásával, a közös érdekek és érdekelttség felismerésével a mai határon átnyúló kapcsolatoknál jóval működőképesebb együttműködések jöhetnek létre, amennyiben képesek lesznek a hagyományos bürokratikus és gyakorta formális „*bizottsági típusú*” együttműködésről a konkrét, gyakorlati jellegű hatékony „*projekt típusú*” működésre átállítani tevékenységüket.

Ily módon ezek a nagyívű eurorégiók is a határon átívelő együttműködések eredményes formái lehetnek.

A nagyrégiós modellek közül egyedül a *West/Nyugat Pannónia Eurorégió* tűnik a legéletképesebb szervezetnek. Az Eurorégió viszonylag optimális területével (15,2 ezer km²) és lakosságával (1,3 millió fő) kiválóan tölti be a nyugati irányú stratégiai kapcsolódási szerepet a három magyarországi (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) megye és egy ausztriai tartomány (Burgenland) közötti sokszintű kooperációs kapcsolatrendszerben. A magyar–osztrák államhatárok mentén elhelyezkedő eurorégió fontos sajátossága, hogy történelmileg viszonylag homogén, relatíve magas fejlettségű térség, nyitott jelegű együttműködés az EU formálódó belső határai mentén. Mindez nagy együttműködési és innovációs készséggel társul, ami megalapozza a nagyrégió hatékony működését. A nyugat-európai és a magyarországi tapasztalatok, s nem utolsó sorban pedig éppen a West/Nyugat-Pannónia Eurorégió példája egyaránt azt tanúsítják, hogy a nagy kiterjedésű eurorégiós szervezetek helyett, sokszor azok keretei között a kisebb interregionális szerveződések mozgékonyaságuk és a közvetlenebb egymáshoz kapcsolódás, a szorosabb kötődés és az együvé tartozást megalapozó identitás miatt is számos területen hatékonyabban képesek szolgálni a határon átívelő kapcsolatok ügyét, mint a hatalmas, nagy kiterjedésű eurorégiós szintű kooperációk, mint például a Kárpátok és a DKMT Eurorégió (*Rechnitzer*, 1999).

Új euroregionális szerveződések – kistrégiók

A határon átnyúló együttműködések erősítését követelik meg a hasonló természet- és településföldrajzi pozíciók és adottságok, a hajdan volt történelmi alapok és a határ túloldalán élő magyarsággal ápolandó kapcsolatok is. Ebben a kapcsolatépítésben rendelkeznek ígéretes kilátásokkal azok a kisebb intézményesített együttműködési formák, ún. *eurorégió típusú struktúrák*. A nagy eurorégiós szervezetek helyett, sokszor azok keretei között a *kisebb*, főként a szomszédos centrumvárosok közötti *interregionális szerveződések* mozgékonyaságuk és a közvetlenebb egymáshoz kapcsolódás, a szorosabb kötődés és az együvé tartozást megalapozó identitás miatt is számos területen hatékonyabban képesek szolgálni a határon átívelő kapcsolatok ügyét, mint a hatalmas, nagy kiterjedésű eurorégiós kooperációk. A magyar–román államhatár mentén jelen pillanatban három határrégióban rajzolódnak ki a centrumvárosok közötti szorosabb *interregionális*, ún. *kistrégiós együttműködés* földrajzi keretei.

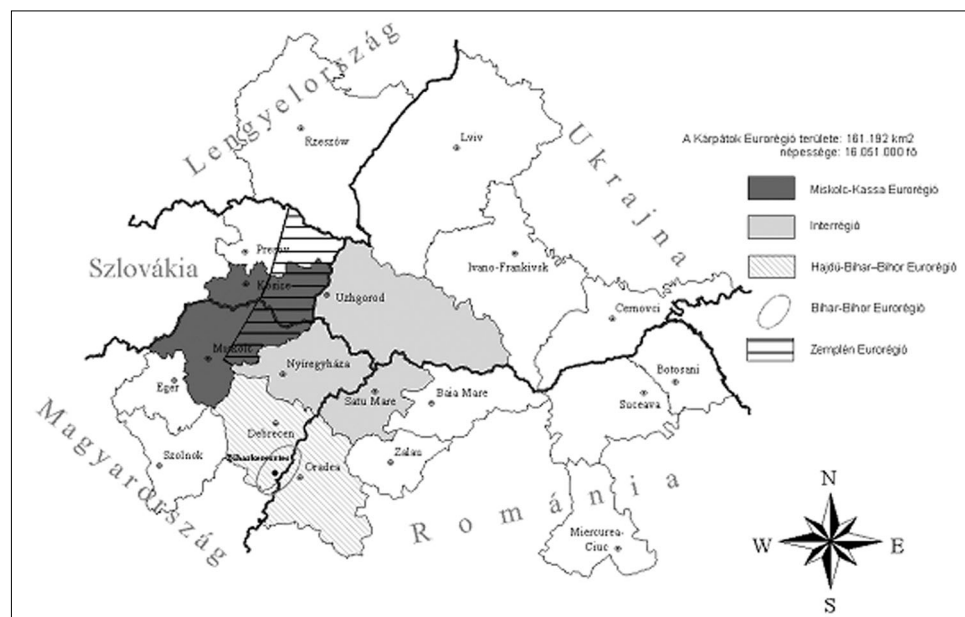
A potenciális eurorégiók szerveződésében az ország államhatárai mentén, köztük Kelet-Magyarország esetében is erősebben érvényesülnek a nagyvárosi, kistérségi vagy éppen megyei érdekek, mint a kevésbé vagy egyáltalán nem létező magasabb szintű regionális akaratok. A Kárpátok Eurorégió működési területét érintően jelenleg több konkrét interregionális együttműködés, eurorégió típusú struktúra jött létre, illetve formálódik, miután a kapcsolatok formális elemein túl a Kárpátok Eurorégió

szervezete az igazán hatékony együttműködés szempontjából túlméretezett, s úgy tűnik a létrehozásakor érvényesülő *biztonságpolitikai szempontok* megszűntével mára betöltötte történelmi küldetését. Ezt támasztja alá a Kárpátok Eurorégió keretei között létrejött három új kistérség, az ukrajnai Kárpátalja megyét, a román Szatmárnémeti megyét és a magyar Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét magában foglaló *Interregio trilaterális együttműködés* (2000. október 6.) (13. ábra).

Az újabbak közül immár de jure létrejött két euroregionális szervezet, a romániai Bihar és a magyar Hajdú-Bihar együttműködésén alapuló megyei szintű *bilaterális kooperáció*, *Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió* (2002. október 11.), valamint a magyar részről 19 települést és 24 ezer lakost, Biharkeresztes központtal magában foglaló Határ menti Bihari Települések Területfejlesztési Társulása, és román részről 17 önkormányzatot és 40 társtelepülést, 85 ezer lakossal összefogó, Bors központú Bihori Határ menti Település Társulása együttműködéséből létrejött *Bihar–Bihar euroregionális szerveződés* (2002. április 12.) megalakulása emelhető ki (14. ábra). A minden tekintetben „mozgékonyabb”, operatívabb, a kölcsönösséget jobban érvényesítő *kistérségi modellek*, a történelmi és hajdan volt közigazgatási hagyományok révén is a leghatékonyabb intézményi és szervezeti keretétől szolgálhatnak a határon átnyúló kapcsolatok kiépítéséhez (Baranyi, 2004b).

13. ábra. A Kárpátok Eurorégió területén létrejött kistérségi interregionális szerveződések

Forrás: MTA RKK Debreceni Osztály.

14. ábra. A Bihar–Bihor Eurorégió elhelyezkedése a magyar–román határon

Forrás: Bihar–Bihor Eurorégió, Biharkeresztes–Bors.

A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat és a szomszédos romániai Bihor megye, illetve Debrecen és Nagyvárad együttműködéseként létrejött Hajdú-Bihar–Bihor Eurorégió ugyan a legfiatalabb ilyen szervezet a térségben (2002. október), ennek ellenére a határon átnyúló együttműködések terén a térségben a legtöbb eredménnyel büszkélkedhet. Amellett, hogy a szervezet már 2003-ban teljes jogú tagságot szerzett az Európai Régiók Gyűlésében és az Európai Határmenti Régiók Szövetségében, számos pályázatot nyert már, illetve pályázatokat is kiír, rendezvényeket szervez, kiadványokat jelentet meg. A régiót érintő kisebb határon átnyúló szerveződések közül szintén megyei szintű a Szabolcs-Szatmár-Bereg és a vele közvetlenül határos román-

niai Szatmár, illetve az ukrainai Kárpátalja megyék által megalakított Interregió, amely annak ellenére a legkevesebb eredményt tudta idáig felmutatni, hogy a legkorábban (2000. október) jött létre.

A két részre szakadt egykori Bihar vármegye mai határ menti településeit hivatott összefogni a Bihar–Bihor Eurorégió, amely 2002 áprilisában magyar részről a Határ Menti Bihari Települések Területfejlesztési Társulásának, román oldalról pedig a Romániai Határ Menti Önkormányzatok Szövetségének együttműködéseként. Eddig ez a térségben az egyetlen olyan szervezet, amely kistérségi szinten szerveződve próbálja meg összefogni 19 magyarországi és mintegy 40 romániai határ menti település érdekeit. Ez a szervezet is sikeresnek mondható (pl. folyamatos pályázati tevékenység, állandó rendezvények szervezése), bár a kisebb méretből adódóan az érdekérvényesítés lehetőségei korlátozottabbak.

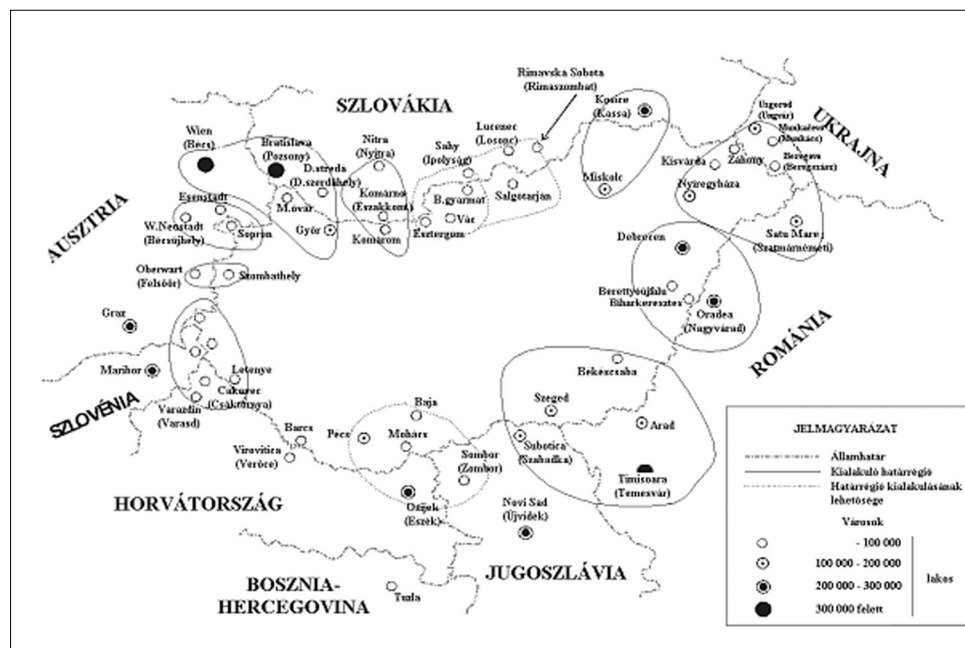
A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szervezeti keretek gyors kiépülése után ezek a kisebb eurorégiók a nagyméretű interregionális szervezeteknél jóval hatékonyabban és operatívabban tevékenykednek (pályáznak és pályázatokat írnak ki, különböző rendezvényeket szerveznek stb.), s általánosságban elmondható, hogy a nagy eurorégiókhoz hasonló céllal, de kisebb területre koncentrálva és hatékonyabban működnek.

A három kisebb kelet-magyarországi euroregionális együttműködés és a hozzájuk kapcsolódó *vállalkozói övezetek működési területén, a rendszerváltás óta eltelt időszakban a határon átnyúló kapcsolatok fejlődése pozitív irányt vett. Az intézményi keretek között zajló kulturális, oktatási kapcsolatok egyaránt bővültek, de jelentős elmozdulás történt a gazdasági kooperációk terén is. A biztató jelek és perspektívák ellenére az újonnan formálódó kisebb euroregionális szervezetek azonban még nem hoztak igazi áttörést a kapcsolatok mennyiségében és minőségében. A viszonylag kis tőkeerővel rendelkező román befektetők továbbra is elsősorban a határátkelőhelyek közelében fekvő kereskedelmi egységekben érdekeltek, amelyek részben az erős bevásárló-turizmus kiszolgálói. A vállalkozási övezetek és a kapcsolódó ipari parkok csak hosszabb távon válhatnak a térség gazdaságának egyik motorjává és a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok dinamizáló tényezőjévé.*

A magyar területi tudományok képviselői közül már a kilencvenes évek derekán voltak olyanok, akik megkülönböztetett hangsúlyt helyeztek a határ menti nagyvárosoknak, regionális centrumoknak és paracentrumoknak a nemzetközi, illetőleg regionális-interregionális együttműködésben játszott szerepére, valamint a potenciális eurorégiók létrejöttében várható és növekvő jelenlétére. Csak helyeselni lehet az országhatárok mentén „*mini eurorégiók*” hálózatának a létrejöttét ösztönöző *álláspontokat, amelyek elsődlegesen település–település, város–város, kistérség–kistérség, kistérség–járás szintjén kívánják elősegíteni az interregionális együttműködéseket (Golobics, 1996; Rechnitzer, 1999).* Az ilyen típusú, kisebb kiterjedésű, egyszersmind mozgékonyabb és konkrétabb együttműködések sokkal inkább tartós

alaját, szilárd pillérét teremthetik meg az eurorégiók együttműködésének. Nyilvánvaló ugyanis, hogy bármilyen meglévő vagy éppen szerveződő (potenciális) eurorégió valós regionális fejlesztő hatásokat csak akkor képes kifejteni, ha a közreműködő települések és térségek az együttműködésben megtalálják a saját és közös érdekeiket (15. ábra).

15. ábra. Potenciális és formálódó határrégiók, interregionális együttműködések

Forrás: MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr.

Az érdekérvényesítés konkrét képviselőire leginkább tehát a határ menti települési és térségi önkormányzatok, középszintű intézmények és szervezetek az alkalmasak. Más szóval, a határon átnyúló regionális együttműködésben az euroregionális szerveződések mellett – akár annak keretei között – meghatározó szerephez juthatnak a határrégiók egyes kistérségei, településegységei és -szövetségei, de ún. *kapuvárosi (gateway) funkciói* révén leginkább a határ menti *nagyvárosok*, centrumvárosok. Ezért is annyira fontos, hogy a nagy ívű szervezeti rendszerek (eurorégiók) létrehozásán túl a *kistérség–település, város–város érintkezések* vagy *városszövetségek* jöjjenek létre (Záhony, Nyíregyháza – Ungvár, Beregszász, Szatmárnémeti; Debrecen, Biharkeresztes – Nagyvárad; Békéscsaba, Szeged – Arad, Temesvár, Szabadka). A regionális centrumvárosok és paracentrumok hálózatba szervezése – elsőként az infrastrukturális rendszerek és intézményi kapcsolatok megújításával – lehetséges.

Összegző megállapítások, következtetések

1. A magyar–román határon átnyúló együttműködés példája is megerősíti azt a tudományos tézist, hogy a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok kérdése, a politikai államhatárok elválasztó és összekapcsoló szerepének a vizsgálata megkülönböztetett jelentőséggel bír Kelet-Közép-Európa rendszerváltó országai-ban is. Az 1980-as és az 1990-es évtized fordulóján Európa keleti felében bekövetkezett politikai fordulat, majd a kibontakozó eurointegrációs folyamat, nem utolsó sorban pedig Magyarország és Románia EU-csatlakozása ugyanis *kedvezőbb helyzetet teremtett az interregionális együttműködések számára.*
2. A határmentiség és a periféria-helyzet szoros összekapcsolódása ellentmondani látszik annak az egyébként elfogadható elvi álláspontnak, hogy amennyiben egy adott terület az államhatár mentén fekszik, az önmagában nem jelent szükségszerűen hátrányt, sőt ma már *kifejezetten előnyös is lehet.* Kelet-Magyarország esetében a határok elválasztó szerepe Trianon óta – részben a perifériaképződés miatt – mind a mai napig erőteljesebben érvényesült, mint a valós nemzeti érdekeket hatékonyan szolgáló összekötő (híd) szerep. Ám a határok spiritualizálódása Románia 2007. január 1-jén bekövetkezett uniós csatlakozása nyomán egyre inkább megvalósulni látszik magyar–román relációban.
3. Az európai integrációs folyamatok függvényében a korábbiakhoz képest várhatóan *felértékelődik a térség nemzetközi tranzitszerepe,* ezért tehát abban, hogy a magyar–román határ menti térség milyen módon válhat a kelet felé terjedő európai gazdasági és integrációs folyamatok modern – saját lehetőségeit és érdekeit is érvényesíteni képes – tranzitterületté, perdöntő jelentősége lesz a kelet-magyarországi, túlnyomórészt periférikus helyzetű határszélen húzódó területek, kistérségek, településgyűttek és települések határon átnyúló együttműködési és megújuló képességének.
4. A *különbféle eurorégiós és interregionális szervezetek* minden problémájukkal együtt a *határ menti együttműködések,* illetve a fejlesztések *eredményes formái* lehetnek a magyar–román határ régióban, különösen ami a területi, fejlődésbeli és fejlettségi különbségek mérséklésének a lehetőségeit illeti. Az intézményesült határközi együttműködések – azon túl, hogy elősegíthetik az uniós források megszerzését és hatékonyabb felhasználását –, jelentős mértékben hozzájárulhatnak Magyarország politikai és gazdasági pozícióinak átrendezéséhez is a Kárpát-medencében.
5. A nagyívű határközi szervezeti rendszerek, a nagyrégiók (pl. Kárpátok Eurorégió) mellett – vagy helyett – várhatóan *felértékelődik a* kisebb léptékű intézményi formák, kistérségi, városközi, településszövetségi stb. kapcsolatokon alapuló *kisregiós* (Hajdú-Bihar–Bihar, Bihar–Bihar) *interregionális együttműködések szerepe.* A jövőt tekintve tehát a hatékonyabb határokon átnyúló kapcsolatépítés ér-

- dekében a gyakorta formális tevékenységet folytató, hatalmas területű nagyrégiós szervezetek – mindenekelőtt a Kárpátok Eurorégió, s részben a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió – gyökeres megújulása, szervezeti struktúrájának átalakítása és a kisebb léptékű, határközi struktúrák, *projektjellegű megyei és/vagy kistérségi együttműködések* szerepének növelése a közeljövő legnagyobb kihívása. Ebben a folyamatban megyei szintű *Hajdú-Bihar–Bihar* és a kistérségi jellegű *Bihar–Bihar* euroregionális típusú együttműködések máris pozitív tapasztalatokról adnak bizonyosságot.
6. *A különféle határközi együttműködések, struktúrák, interregionális szervezetek – mindenekelőtt az újabb kistérségi szerveződések – a határon átívelő kapcsolatok olyan új intézményesült keretei, amelyek eredményesen szolgálhatják az uniós források megszerzését, a hatékonyabb felhasználását, mindenekelőtt pedig a közvetlen kapcsolatok és helyi erőforrások kiaknázásában rejlő lehetőségeket, amelyek mérsékelhetik Magyarország Európai Unió csatlakozásával létrejött schengeni külső határok kedvezőtlen hatásait, s nem utolsósorban hozzájárulhatnak a határközi régiók közötti összekötő (hid-) szerep erősödéséhez, a Trianonban szétzúzott térszerkezeti egységek „újraegyesítéséhez”, távlatosan pedig az egységes Kárpát-medencei makroregionális gazdasági térség létrejöttéhez.*
  7. A magyar–román határon átnyúló együttműködés fejlesztésének sarkalatos kérdése a megfelelő források feltárása és felhasználása, mert több mint nyilvánvaló ma már, hogy a határ menti periférikus térségek önerőből nehezen vagy egyáltalán nem lesznek képesek kilábalni a tartós válságból. Éppen ezért a különböző határon átnyúló kapcsolatokat úgy kell szervezni, hogy azok beépülve a nemzeti fejlesztési stratégiákba, a területi politika meghatározó elemei legyenek, s hozzájáruljanak az uniós együttműködés sikerességéhez, végső soron pedig akár egy egységes Kárpát-medencei transznacionális gazdasági makrorégió kialakulásához.
  8. Az európai uniós csatlakozás új keletű problémákat is felvetett Magyarország államhatárai mentén, mindenekelőtt a schengeni külső határok szerepét érintően, miután a schengeni határok áthelyeződésével a magyar–ukrán, magyar–román, a magyar–szerb és a magyar–horvát határszakasz egyben az Európai Unió külső határaivá váltak, *amelynek hátrányos következményei átmenetileg „megterhelik” a magyar–magyar és az interetnikus kapcsolatokat egyaránt. Ezért mindenképpen olyan feltételek és körülmények megteremtésére kell törekedni a jövőben, amelyek a lehetőségek szerinti minimumra csökkentik a határokon túl élőkre nehezedő negatív következményeket (vízumkénszer enyhítése, kishatárforgalom korlátozott fenntartása, a határon átnyúló kapcsolatok aktivizálása stb.).*
  9. Az eredményes együttműködés egyik legfontosabb előfeltétele, hogy készüljenek tartalmas és megvalósítható közös fejlesztési koncepciók a szomszédos határközi régiók között. A területi tudományok, valamint a határon átnyúló együttműködések fejlesztésében érintett politikai, gazdasági, társadalmi, civil és egyéb

szervek-szervezetek maguk is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az uniós csatlakozást követően kiemelkedő fontosságúvá váló alföldi határterületek esetében a különböző elemzéseknek és fejlesztési dokumentumoknak többek között tekintettel legyenek *a perifériák eltérő lehetőségeire, a kapu- és közvetítőszerepek, az ún. kapuváros (gateway) funkciók kialakulására, a határon átnyúló térségi integrációs, a nemzetiségi és társadalmi kapcsolatoknak a kérdéseire is.*

Irodalom

- Balcsók I.–Baranyi B.–Dancs L. 2005: A magyar–román és a magyar–ukrán határrégiók háttér tanulmánya. – Az Európai Unió külső határán: Együttműködések Magyarország keleti államhatárai mentén. Szerk.: Baranyi B. Debrecen, MTA Regionális Kutatások Központja Debreceni Osztály. pp. 19–70. (EXLINEA EU 5. Nemzetközi Kutatási Keretprogram)
- Baranyi B. 1999: A „periféria perifériáján” - a határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön. – Tér és Társadalom. 4. 17–44. p.
- Baranyi B. 2000: A határmentiség, a határon átnyúló kapcsolatok és a vidékfejlesztés összefüggései a Bihari Vállalkozási Övezet rurális területein. – Integrált vidékfejlesztés. V. Falukonferencia. Szerk.: Kovács T. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. 389–396. p.
- Baranyi B. 2004: A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai. Budapest–Pécs, Dialóg Campus K. 2004. (Dialóg Campus Szakkönyvek, Területi és Települési Kutatások, 22.).
- Baranyi B. 2007: A határmentiség dimenziói Magyarországon. Új átdolg. kiad. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó. (Studia regionum).
- Barta, Gy. (ed.) 2006: Hungary – the New Border of the European Union. Pécs: Centre for Regional Studies, 2006. Discussion Papers, 54.
- Enyedi Gy. 1996: Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Budapest, Hilschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület. (Ember, település, régió).
- Enyedi Gy. 2005: Európa peremén? – Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periférián. III. Alföld Kongresszus (2003. november 28–29. Békéscsaba). Szerk.: Nagy E., Nagy G. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. 7–11. p.
- Éger Gy. 2000: *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Osiris. (Pro Minoritate Könyvek).
- Horváth Gy. 2005: A Kárpát-medencei régiók közös kohéziós politikájáról. – Közéletések. A határon átnyúló kapcsolatok kilátásai és a mezőgazdaság regionális kérdései az Európai Unió keleti peremén. Szerk.: Baranyi B. MTA Regionális Kutatások Központja, Debrecen. 13–28. p.
- Illés I. 2002: Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók. Budapest–Pécs, Dialóg Campus. (Dialóg Campus Szakkönyvek.) (Studia Regionum.) (Területi Kutatások, 19).
- Kruppa É. 2003: Határ menti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában. PhD értekezés. Budapest. Kézirat.
- Novotny G. 2003: Határon átnyúló regionális hálózatok Európában. PhD-értekezés. Pécs, 2003. március. (Kézirat).
- Pál Á. 2003: Dél-alföldi határvidékek. A magyar–szerb–román határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata. Pécs, Bornus Ny.
- Rechnitzer J. 1999: Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. – Elválaszt és összeköt – a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák–magyar határ menti térségekben. Szerk.: Nárai M., Rechnitzer J. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja. 9–72. p.

- Ruttkay É. 1995: Határok, határmentiség, regionális politika. – *Comitatus*. 12. 23–35. p.
- Tóth J.–Golobics P. 1996: Régiók és interregionális kapcsolatok a Kárpát-medencében. – *A Kárpát-medence történeti földrajza*. Szerk.: Frisnyák S. Nyíregyháza, MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszék. 107–119. p.

Jegyzet

- * A szerző az MTA doktora, tudományos főmunkatárs, az MTA Regionális Kutatások Központ Alföldi Tudományos Intézete Debreceni Osztályának vezetője, a Debreceni Egyetem habilitált doktora.